

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. (1867—1870.) I—XII. 6 kor. 40 fill. — **Második kötet.** (1871—1872.) I—X. 3 kor. 60 fill. — **Harmadik kötet.** (1873—1874.) I—X. 4 kor. — **Negyedik kötet.** (1874—1875.) I—VI. 5 kor. 40 fill. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.) I—V. 7 kor. 10 fill. — **Hatodik kötet.** (1876—1877.) I—X. 6 kor. 10 fill. — **Hetedik kötet.** (1877—1878.) I—X. 6 kor. — **Nyolcadik kötet.** (1878—1880.) I—X. 6 kor. — **Kilencedik kötet.** (1880—1883.) I—XII. 10 kor. 80 fill.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. *Szilágyi Sándortól.* 40 fill. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 60 fill. — III. Forgách Ádám és Báthory Sónia ékszerének történetéből. *Majláth Bélától.* 40 fill. — IV. A Puggerek jelentősége Magyarországnak történetében. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — V. A jázkánok nyelve és nemzetiisége. *Gyárfás Istvántól.* 1 kor. — VI. Mythologiai elemek a erékely népköltészet- és néphaloban. *Kozma Ferenczétől.* 40 fill. — VII. A Hajduk kibékítési kísérlete Inánchon 1607-ben. *Majláth Bélától.* 40 fill. — VIII. A Petrarka Codex kún nyelve. *Gyárfás Istvántól.* 1 kor. 20 fill. — IX. I. Rákóczy György első összeköttetése a svédekkel. *Szilágyi Sándortól.* 20 fill. — X. Franciaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királlyal történt találkozásai-val szemben. *Wertheimer Eddétől.* 40 fill.

Tizenegyedik kötet. I. Masolino olasz képművei. *Irtá Vaizs Ignác.* 20 fill. — II. Az 1881-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 1 kor. — III. A magyar alkotmány felfüggesztése 1678-ban. *Dr. Károlyi Árpádtól.* 80 fill. — IV. Az 1683-ki táborozás történetéhez. *Thaly Kálmántól.* 60 fill. — V. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — VI. Bethlen Gábor fahárvári siramléka és alapítványai. *Szilágyi Sándortól.* Ára 20 fill. — VII. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. *Dr. Ortvay Tivadartól.* 1 kor. — VIII. A keszthelyi dobogó sirmező. *Lipp Vilmostól.* 20 fill. — IX. Gróf Pálffy Miklós főkanzellár iratai Magyarországnak kormányzásáról. *Marczali Henrikétől.* 80 fill. — X. Erdély katonai védeleme átalakulása a XVIII. században. *Jakab Elektől.* 1 kor. 20 fill.

Tizenkettedik kötet. I. Adalék Pannónia történetéhez Antonius Pius korában. *Hampel Józseftől.* 40 fill. — II. Szabolcs vármegye alakulása. *Kandra Káosztól.* 60 fill. — III. Az 1637/38-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 60 fill. — IV. Mabillon János a diplomatika megalkapítója. *Hórvát Árpádtól.* 60 fill. — V. Az 1642-ik évi szónyi békekötés története. *Majláth Bélától.* 14 fill. — VI. A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vinczétől.* 40 fill. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és észak-európai praehistorikus kőeszközök eredete és régisége körül. Első fele. *Ortvay Tivadartól.* 80 fill. — VIII. Ugyanaz. Második fele. 1 kor. 20 fill. — IX. Az 1646-ki tokaji tanácskozmány. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — X. A bocsakereki vár. *Szentkláray Jenőtől.* 60 fill.

Tizenharmadik kötet. I. Lónyai Zsigmond és a nagyszombati béketanácskozmány 1644—45-ben. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — II. A Praehistorikus kőeszközök régiségi jellegeiről. *Ortvay Tivadartól.* 60 fill. — III. A kolozsvári ötves-legények satrikoja 1575-ben és 1676-ban. *Deák Farkastól.* 80 fill. — IV. Törös János szerepe a linczi békekötésben. 1645. *Zsilinszky*

JÁNOK

ÉS

AZ 1569 : 58. T.-CZIKK

IRTA

HERNÁDVÉCSEI VÉCSEY TAMÁS

RENDES TAG

(FEOLVASTA A M. TUD. AKADÉMIA 1910. DECEMBER 5-ÉN
TARTOTT ÜLÉSÉN)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1911

I. A KAMARA.

Első Ferdinánd Budán, 1528 elején, szervezte magyar területei számára a királyi kamarát, melynek elnöki székére, kincstartó (thesaurarius) régi czímmel, Gerendi Miklós erdélyi püspököt nevezte ki.

Buda csakhamar János király hatalmába került, ki is ide 1530 november 1-re országgyűlést hirdetett. Roggendorf 1530 október 31-én Buda alá érkezett, hogy visszafoglalja a várat s meghiusítsa ott az országgyűlést. A hősiesség védelme Roggendorft elvonulásra kényszeríté.¹⁾

Buda elveszése következtében egy ideig szünetelt a kamara, majd 1531 évben Pozsonyban talált új és állandó otthont.²⁾ Pemflinger István rendezte be s vezette mint elnök, de az elnök már nem viseli a kincstartó czímet, hanem a kamara elnökének (camerac praeses vel praefectus) hívták.³⁾ Utódait is így nevezték.

¹⁾ A budai vár védelmében kitűnt Vécsei István. Ezért János király czímerbővítést adományozott a «budai hősnék». Erről a czímerlevélről szól Bonez Ödön. Bakaes-család. 1899. 54. l. Fejérpataki László. Századok. 1889. VIII. füzet. István a budai hős; Balázs fia. István az infidelis: I Györgynek a fia, I Sándornak a testvére.

²⁾ Thallóczy Lajos. Vázlatok a magyar közigazgatás történetéből. Jogállam. 1909. évf. 3-ik füzet. Szintén Thallóczytól. A kamara haszna. 131. lap. Timon Ákos. Magyar alkotmány- és jogtörténet. 689. l. Bártfai Szabó László. A Forgách-család története. Esztergom. 1910. 211. lap.

³⁾ Pemflinger István, a lubaichi püspök sógora, P. Márk híres szász comes rokona, a pozsonyi országgyűlésen 1526 decz. 5-én Ferdinánd egyik biztosa, majd a budai királyi vár tiszttartója (provisor Curiae Budensis). 1531-től 1537-ig a pozsonyi királyi kamra elnöke s mint ilyen halt meg

A pozsonyi kamara bevételeinek forrásai voltak a korona-uradalmak, kincstári jószágok és szállományok, az országgyűlés megszavazta rendes és rendkívüli adó (subsidiium), a városi díj (taxa), a regále, só, vám s harminczadból nyert jövedelmek s a pénzverési haszon (lucrum camerae).

Ezzel a fedezettel szemben tartozott a kamara a király kormányzási, kivált hadügyi szükségleteit fizetni.

Már ezt se mindig bírta a kamara.¹⁾ Ennek daczára kötelezték, és pedig 1529 óta, arra is, hogy a magyar jövedelmekből «felesleg» czímen pénzt küldözgessen a bécsi udvari kamarába. Mintha ez lett volna az első közös pénzügyministerium.²⁾ Ez a megterhelhetés minden jogtalanságra kényszeríté a «felesleggel» soha nem rendelkező királyi kamarát.

A pozsonyi kamara hivatalos lassúsága mellett már kezdetben se győzte a munkát. Erre látszik mutatni, hogy 1548 évben Puchain Ferdinánd, felsőmagyarországi főkapitány, az adóból a katonaságnak szánt részt Koppány György császári századossal szedette be.³⁾ Majd a nagyáro-i várkapitány Werner György közreműködését kérte ki a pozsonyi kamara, «proventuum regaliu administratore» czímet juttatva neki (1554).

Werner tapasztalásból meggyőződven a pénzügyigazgatás fogyatékosságáról, azt javasolta, hogy állítson fel a király egy új kamarát a Szepességen (aliqua Camera in Scepusia). Werner javaslatát Ferdinánd elfogadta. Lőcsén, Bornemisza Gergely szepesi prépost elnöksége alatt, megnyílt a szepesi kamara, de ottani rövid s már is ríkató működése után, Miksa 1567-ben Kas-

Diógyőrött 1537 május 21-én. Gazdag ember lehetett. Erre mutat, hogy Ferdinándnak nagy összeget adott kölcsön, melynek biztosítására zálogba kapta Tata várát, mit azonban a török elfoglalt. Fabriczius Károly. Pempfinger Márk szász gróf élete. Bpest, 1875. 10. lap.

¹⁾ Ezért pl. ingyenes közmunkát kért Miksa a véghelyek megerősítésére.

²⁾ A magyar bányajövedelmeket a bécsi udvari kamara húzta s arról nekünk nem számolt. A bányavárosok kamarája az alsóausztriai s ennek útján az udvari kamara alatt állott. A pénzverést is Bécsből intéztette a király, az esztergomi érsek mint pisetarius ellenőrzésével.

³⁾ Bártfai Szabó László. A Forgách-család története. 1910. 212—214. lap. A Forgáchok Koppányt agyonverték. Hűtlenségbe estek. Nehezen nyerték meg a kegyelmet.

sára,¹⁾ a főkapitány szárnyai alá helyezte át,²⁾ hol az, Kossuth Lajos pénzügyministerségeig állott, rövid félbeszakításokkal, midőn Kassa nem volt a király birtokában.³⁾

A pozsonyi kamarának, közjogunk szerint, a világ bármelyik kamarájától függetlennek kellett volna lennie, de az *uralkodó*, személyes kormányzása következtében, bécsi kamarája fiókjának nézte a pozsonyit s a bécsi kamara útján érintkezett pozsonyi kamarájával. Amannak német, emennek latin a hivatalos nyelve.

A Rendek, miután a *király* s nem az *ország* számára szavazták meg a közjövödelmeket, eleinte nem törődtek azzal, hogy a király milyen közegekkel kezelte azt, a mi Ő Felségeé. Idővel azonban meggyőződtek arról, hogy az uralkodót, a ki nemesak alkotmányos magyar király, hanem egyszersmind az örökös tartományok abszolút ura s római-német császár, olyan környezet veszi körül, a mely *birodalmivá* kívánja tenni a pénzügyeket.

Az országgyűlés, miután a birodalmi központosító törekvésekről s a külföldiek beavatkozásáról értesült, kezdte keresni a veszély elkerülésének módját. Követelte, hogy a kamara tisztjei birtokos nemesek, tehát magyar honfiak legyenek⁴⁾ s a német Cancellária vagy más idegen hatóság Magyarország ügyeibe ne avatkozzék.⁵⁾

Régi szabály, hogy a király magyar ügyekben magyar tanácsosokhoz forduljon.⁶⁾ Szentesítette ezt a szabályt Miksa is, de

¹⁾ Kemény Lajos, kassavárosi főlevéltáros közleménye, Csoma József hozzám írt levelében. Már az utolsó Árpádok alatt említenek Kassán kamara-ispánt. Az Anjouk idejében pénzverő hivatal u. n. «Minczház» dolgozott Kassán. Ismeretes a kassai marka: pro triginta sex marcis ad rationem Cassensem. 1369. évből. Kubinyi. Monum. II. 144. sz. 247. l. — Acsádi. Pozsonyi és szepesi kamarák. 1904. — Közgazdasági Lexikon. 1898. I. 72.

²⁾ Már az 1567: 10. t.-czikk 3. §-ában előfordul: Camera nova Cassoviensis.

³⁾ Takács. Századok. 1906. 205. l. A kamarai tisztviselő neve «kamarás», s ha ez a tisztviselő Kassára utazott, azt mondták róla, hogy «Kassára ment kamarásságra». A mostani kamarás akkori neve «aranykulcsos». A kamarának első tanácsosai Kassán Torda Zsigmond és Paczóth János.

⁴⁾ 1567: 7. §. 3.: dicator sit nobilis et habeat bona in eo quem dicere solet Comitatu.

⁵⁾ 1567: 40. §. 1.: ne mandata ex Cancellaria Germanica in Hungariam expediantur... non aliunde quam ex Hungarica Cancellaria expediantur, tehát nem is a bécsi udvari kamarától.

⁶⁾ II. Ulászló első Decretuma art. 6. és 7. 1492.

nem vette komolyan, sőt őszintén kijelenté, hogy pénzügyi kérdésekben továbbra is a bécsi kamarával, katonai ügyekben pedig a haditanácssal marad *közvetlen* érintkezésben. Azt azonban megígérte, hogy a nevezett két bécsi hatóságnál magyarul értő tolmácsot fog tartani. Azt is elhatározta, hogy a Felső személye körül állandóan tartózkodjék két magyar főúr, hogy ezek tanácsát a magyar ügyekben bármikor kikérhesse.¹⁾ Az 1587. országgyűlés mérlegelte, hogy milyen tekintélye legyen a pozsonyi kamarának, csak hogy nem dönté el, hanem a király és a magyar consilium ítéletére bízta.²⁾

A pozsonyi s szepesi kamarának eredendő bűne az, hogy a bécsi udvari kamarától függött s e mellett rendeltetését oly módon teljesíté, mert gyakran másként nem is teljesíthette, hogy népszerűtlenné, sőt gyűlöletessé kellett válnia.

A kincstárt kíméletesen megtölteni sohase könnyű. A mohácsi vész előtti és utáni évtizedekben pedig felette nehéz volt. A javulást czélszerű közigazdasági politikával kellett volna előkészíteni. Ennek teljes hiányáról tanuskodik a kamarának ötletszerű, kapkodó, szükkeblű, gyakran önkénykedő, erőszakos, zsaroló eljárása. Az 1566 : 6. t.-czikk tudatja a királylyal, hogy a kamara közegei az adóbehajtásban nem a törvény rendeleteit, hanem a kamara törvényellenes utasításait követik s a behajtásra a maguk kegyeltjeit küldik ki.³⁾ Az 1567 : 11. t.-czikk az adóvégrehajtók üzelmeit említi, kik a nyugtáért külön díjt követel-

¹⁾ 1569 : 38. praef. : Majestas Caesarea et regia dignetur in rebus fidelium suorum Hungarorum Hungarico uti consilio. § 1. qua in parte Majestas sua declaravit : quae cameralia in Camera, quae vero bellica negotia sunt in bellico (more hactenus observato) tractari. § 2. Ac proinde ad minus duos ex consiliariis Hungaris Aulam continue sequi debere, quo Majestas illorum opera in rebus Hungaricis uti possit. § 3. — curam clementer obtulit, ut imposterum bini interpretes tam apud Camerae suae aulicae quam bellicum consilium, qui a Maiestate sua sallarum accipiant, interteneri.

²⁾ 1587 : 4. de autoritate Camerae Hungaricae — quae autoritas Camerae Hungaricae esse debeat.

³⁾ 1566 : 6. in exactione dicac longe aliter procederent quam in articulis continetur, seque de publicis constitutionibus nihil curare. § 2. Praeterea ne fratres, affines et servitores suos constituent dicatores, sed tales qui in Comitatu bona habeant.

nek s ezenfelül zabot és más ajándékokat zsarolnak a néptől.¹⁾ Még elkeserítőbb cselekedete volt a kamarának, hogy a magszakadás koholt ürügye alatt a nemesi jószágok elfoglalására vagy a hűtlenség koholt ürügye alatt a vagyonek kobzásokra vetemedett, de ez csak pillanatra használt, mert az így kézrekerített özvegy-, árvavagyon jövedelmét vagy a rá felvett zálogkölcset a legégetőbb szükség azonnal elnyelte. Az ország hitelének ismeretlen volta s a király hitelének teljes kimerültsége mellett néha mással már nem tudott segíteni magán a megszorult. üres kamara, mint azzal, hogy a pusztuló országnak részben behajthatatlan adóját zálogul lekötve, arra előleget szedett fel, 20 sőt 30 százalékos kamatra.²⁾

A kamara fosztogató merényleteit az országgyűlés szigorúan elítélte és tilalmazta.

De a törvény kárhóztató szavai nem használtak semmit, tovább folytak a visszaélések, mint ezt az 1597 : 27. t.-czikk tanúsítja, midőn Rudolfnak szemére vetették, hogy ő Felső kamarája a nemeseknek, élőknek és elhunytaknak jószágait a birtokosoktól, örökösöktől, özvegyektől, árváktól minden törvényes alap és eljárás nélkül, az idézést mellőzve, fegyveres kézzel ragadja magához.³⁾ A sok országgyűlési interdictum, a sok «vim fieri veto» azonban mitse használt, már 1598-ban újra kellett kérni

¹⁾ 1567 : 11. — dicatores pro singulis schedis sive quietantiis — — plures denarios acceperint insuper etiam avenam et alia munera extorserint. §. 1. Statutum est dicatores contenti sint suo per Camera constituto salario. Pro schedis nihil prorsus extorqueant.

²⁾ A XVI. század pénzügyét behatóan ismerteti Acsádi Ignác : Magyarország pénzügyi I. Ferd. uralk. alatt 1888. Közgazd. állapotaink a XVI. és XVII. századokban. 1889.

³⁾ 1597 : 27. t.-czikk : Conqueruntur SS. et OO. quod suae Maiestatis Camera, nomine fisci propria quadam autoritate — a possessoribus, successibus, ac viduis et pupillis, armata manu, absque omni iuris processu — bona occupare inceperit. Bona etiam Chapiana eadem potentiae via occupavit. § 1. Ne igitur posthac istud ipsa Camera attentare audeat, quin imo bona, quae praedicto modo occupata sunt, Sua Maiestas iis, a quibus illa occupata sunt reddere — dignetur. Hogy a karama később is úzte jogellenes foglalásait, lásd Bártfai Szabó László. A Forgách-család. 1910. 574. lap. hol azt olvassuk, hogy a szepesi kamara 1691-ben Gvadányi Sándorné gr. Forgách Dorottya birtokait, ítélet nélkül, váratlanul elfoglalta.

a királyt, hogy a szepesi kamarának komolyan meghagyni méltóztassék, hogy Szatmár- és Szabolcsmegyék népének elnyomásán segítsen.¹⁾

A kamara viselt dolgait ország-világ tudta és kárboztatta. Ezért követelte Bocskai, a bécsi béke tárgyalásai során, »a kamarának, minden gonoszság kútfejének, romlásunk főfészkének eltörlését. Látszólag mintha célt ért volna a hazafias tábor, erre lehetne következtetni abból, hogy se a bécsi béke szövege, se az azt becikkelyező 1608. k. e. törvény nem beszél *kamaráról*, hanem a *kinestartóról* s arról, hogy ez Magyarország kormányzásának semmi ágába bele ne elegendjék, hanem csupán a királyi és a koronauradalmakra ügyeljen.²⁾ Az 1608. k. e. 5. t.-cikk azt is rendeli, hogy a magyar kinestartó az udvari vagy ausztriai kamarától semmiben ne függjön.

Azt is rendelte az idézett törvény, hogy idegen emberek, t. i. németek, morvák, csehek s más natiobeliek ezentúl Magyarország semmiféle jövedelmeibe ne avatkozzanak.³⁾

De bizony Bécsből a bécsi béke után is fenyegette veszély hazánk közgazdasági függetlenségét. A pozsonyi és a szepesi kamara maradt előbbi állapotában. A bécsi béke becikkelyezése utáni törvények nem is beszélnek a kinestartóról, hanem a *kamaráról* (Camera Hungarica) rendelkeznek. Azt azonban mind az 1622., mind az 1655. évi törvények ismétlik, hogy a bécsi kamarától ne függjön a magyar.⁴⁾

¹⁾ 1598: 37. querelis comitatum Szatmár et Szabolcs, ut Maiestas sua effective medeatur, ac Camerae Scepusiensi serio committere dignetur ut eorum oppressionibus succurrat, Status etiam atque etiam supplicent.

²⁾ A bécsi békének ötödik cikke azt tartalmazza: quod Thesaurarius iste, sive hic perceptor proventus regiorum, sive praefectus aut quovis alio nomine appellatur, cum aliis sibi adiunctis, in nullam partem gubernationis regni sese immisceat, sed regias duntaxat et Coronae proventus curet. §. 1. Quinimo ut deinceps nativi Hungari semper et saeculares eligantur. Tehát a kamarának még a nevét is kerülte Bocskai a békekötésben. Az 1608: k. e. 5. t.-cikk praef. így szól: Generalis regni Thesaurarius, qui saecularis sit, a sua regia Serenitate juxta Conclusiones Viennenses ex Consilio Hungarico, sub praesenti adhuc diaeta eligetur.

³⁾ 1608. k. e. 5. t.-cikk. 1. §. Atque ut externae nationes deinceps in nullos omnino regni proventus sese ingerant, neque a Cameris aulica vel austriaca ullam plane dependentiam habeat, decretum est.

⁴⁾ 1622: 18 — de Camerae Hungaricae cum aulica correspondentia

Még többet mond az 1741: 14. t.-cikk, mely a magyar király és a magyar kamara közti érintkezést *közvetlenül* teszi s a bécsi kamara alól újra emancipálja. E szerint a magyar kamara kizárólag rendelkezik mindenről, a mi a magyar királyi kinestáré, tehát a sóról és a bányászatról is.¹⁾

Szakadatlan küzdelmet folytattak a Karok és Rendek közgazdasági önállóságunk érdekében. Tanulságosan vázolja ezt, Lustkandl tévtanait czáfolva, Deák Ferencz, kinek Adalékainál becsesebbet még senki se írt a magyar közjoghoz.²⁾

De bármily hazafiasan küzdöttek is a Rendek, némely ügyek még tovább is imperialis kézen maradtak. Igazi vivmányt az 1848: III. t.-cz. 6. §-a tartalmaz, élesen körvonalazva, hogy »mindazokban a tárgyakban, melyek eddig a királyi kinestárnak, ideértve a bányászatot is, köréhez tartoznak, vagy tartozniok kellett volna s általában minden kinestári tárgyakban Ő Felsége kizárólag a magyar pénzügyminister által rendelkezik«.

Kossuth Lajos, illetőleg Duschek pénzügyministersége után, 1849-től 1867-ig tartó visszacsúszás következett, mit az 1867. évi kiegyezési törvények tettek jóvá, midőn világosan megadták »a császárnak, a mi a császáré«. Ezen az áron megmentettük a királynak azt, a mi a királyé. Közjogi alaptételünk a dualismus és a paritas. A közösügyek taxatív felsorolása, azok költségeinek

et non ab eadem *dependentia* — articuli a. 1608. a. c. ad 5. renovantur. 1622: 24. universi proventus non ad Cameram Austriacam, sed ad Hungaricam Posoniensem administrantur. 1647: 146. de correspondentia camerae Hungaricae cum aulica et non *dependentia*, renovantur articuli praecedentium annorum. 1655: 11. Ratione *independentiae* camerae Hungaricae ab aulica — articulum 1608: 5, 1647: 146 etc. renovandos et exacte observandos decernunt Regnicolae.

¹⁾ Az 1741: 14. t.-cikk így szól: Camera regia Hungarica in activitate, vigore legum patriarum eidem competente, plene et omnino conservetur. §. 1. Ac in uberiorem a Camera aulica *independentiae* demonstrationem, super negotiis apud eandem pertractatis, representationes suas, regiae Maiestati immediate inscribat, sicque expeditas Maiestati regiae submittat, ac desuper regia duntaxat rescripta ex aula recipiat. §. 2. ut porro omnia illa, quae regium in Hungaria et partibus eidem adnexis Aerarium respiciunt — eidem regiae camerae suae Hungaricae — subordinetur.

²⁾ Adalékok a magyar közjoghoz. Irta Deák Ferencz. Először a Budapesti Szemle 1865. évi első füzetében, aztán külön lenyomatban is még ugyanabban az évben. Lásd a külön lenyomat 109. s következő lapjait.

quótaszerű fizetése, a külön királyi civilista s az államadósságok kamatai egy részének átvállalása következtében teljes budget-jogunk van s most már saját államháztartásunkat kizárólag magunk rendezzük s legalább *jogilag*, «közös egyetértéssel» intézzük mindazt, a mit azelőtt nem a király, hanem egyedül a császár kormánya végzett.

II. BUDGET 1848 ELŐTT.

A kamarai pénzügyigazgatás idejében még nem volt teljesen kialakulva a budgetnek közjogi jelentősége.

A XVI. században az egész kontinensen, tehát nálunk is, a király, személyes kormányzása következtében, maga rendelkezett az országos szükségletek kielégítéséről. A Karok és Rendek kértek, könyörögtek, rimánkodtak s minden intézkedést a királytól vártak.¹⁾ De azért az alkotmányos életnek egyes sejtjei, pl. az átruházás, az adómegtagadás, az ellenőrzés elemei észrevehetők, a melyekből kifejlődött a parlamenti államháztartás teljes rendszere.

1. *Átruházási jog.* Rendi országgyűléseink is követelték, hogy az adó csak arra szolgáljon, a mire megszavazták. Ily irányban rendelkezik az 1542. évi pozsonyi országgyűlés, a midőn

¹⁾ 1542: 9. Supplicatio ad regem, 1542: 13 — — decisionem facere dignabitur. 1542. Poson. 6 — — restituenda curare dignaretur. 1546: 42. Maiestas regia castra quae minus necessaria visa fuerint, dirui et comburi faciat. 1548: 4. Supplicatio regnicolarum ut rex constitutiones confirmare, et qua solet benignitate, suorum fidelium supplicationibus respondere dignetur. 1552: 34. Supplicant ordines et Status regni dignetur Maiestas sua — — discutere ac terminare. 1552: 35. Telonia sicca — Maiestas regia penitus tolli — iubere dignetur. 1556: 33. Supplicant diligenter Status et Ordines Sacrae Maiestati, dignetur efficere. 1557: 19. Ad supplicationem Statuum et Ordinum — de avertendis iniuriis et oppressionibus. 1563: 5. Sacra Maiestas sua pecuniam mutuo datam — clementer defalcari facere dignetur. 1566: 14. Status et Ordines — supplicant ut Sacra et Caesarea Maiestas gratiose providere dignetur. 1569: 4. §. 1. — — supplicant humillime ut — suam curam et sollicitudinem cordi sibi habere, et Dominus clementissimus esse velit. 1569: 26. — pro mercede, quam Maiestas sua, illis quorum opera utetur, praebere curabit.

bizalmi férfakkal ellenőrizteti a kamarát, hogy ez mire fordítja a subsidiumot.¹⁾ Az 1567: 2. t.-cz. 5. §-a arra kéri Miksát, hogy az ország védelmére megszavazott adót másra ne fordítsa, mint a hadseregre, mert a katonák gonoszságának eltávoztatására legtöbbet fog tenni, ha a Felség mielőbb gondoskodik, hogy a katonaságnak folyvást és rendszeresen fizessen a kamara, mint ezt az 1567: 29. t.-cz. 4-ik §-a is kiemeli. Az 1600. évi 3-ik t.-czikk Joó János és Bornemisza György választott urakat küldi ki annak ellenőrzésére, hogy az adóból befolyó pénz a kamara másra ne fordítsa, mint a magyar hadseregre, a mire a rendek megajánlották.²⁾

Bécsben erre azt szokták mondani, hogy szükség törvényt ront. Hiszen a török elleni háborúk következtében a királyi adósságok ijesztoően szaporodnak, ezeket törleszteni kell.

A közpénzeknek s más közjavaknak budgetszerű változatlan felhasználását és más czélokra való fordításának kizárását alaposan csak az 1848: III. t.-czikk 32. §-a garantirozza, mely törvény alapján a képviselőház a ministert vád alá helyezi, ha a költségvetési törvény rendeletét sérti, ha a kezére bízott pénzt s egyéb értéket más czélra használja fel, mint a mire az országgyűlés megszavazta. A vád alá helyezett ministert a királytól független juryszerű bíróság, a főrendiház 12 tagja ítélheti el³⁾ s az elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánatot esetében gyakorolható.⁴⁾

2. *Az adó megtagadása.* Azt is tudták rendi országgyűléseink, hogy a kért subsidiumnak megtagadása alkotmányos fegyver a királyi hatalom ellen. Ezt a fegyvert néha használták is, pl. az 1567: 2. t.-cz. 5. §-a említi, hogy a kért subsidium meg nem

¹⁾ 1542: 16. t.-czikk § 1. ne igitur pecuniae Contributionum ad solutionem antiquorum debitorum vel in alios quoscunque privatos usus convertantur, SS. et OO. regni duos probatae fidei homines — deligere constituerunt. § 2. kezdete: Quos, supplicant, ut regia Maiestas dignetur admittere in consilium Camerae suae regiae, in eum finem, ne patiantur huiusmodi contributionem, contra praesentem constitutionem, in alios quospiam privatos usus convertere.

²⁾ 1600: 3. t.-czikk 12. §. fideliter curent, ut hae pecuniae in nullos alios usus quam campestris exercitus Hungarici — per dominos supremos capitaneos Hungaros — in solutionem erogentur.

³⁾ 1848: III. t.-czikk. 34. §.

⁴⁾ 1848: III. t.-czikk. 35. §.

szavazásával akarták rábírní a királyt, hogy csináljon az országban rendet.

De mivel a subsidiumon kívül egyéb közjövödelmek szedéséhez nem kellett az évenkénti törvényes felhatalmazás (appropriatio), a subsidiumot pedig néha több évre megszavazták,¹⁾ ezért nem hatott eléggé, sőt némely évben nem is volt lehetséges az adó megtagadása.

A budgetmegtagadási jogot alkotmányi biztosítékká tette az 1848: III. t.-cz. 37. §-a, mely szerint a költségvetés csak *egy* évre szól s évenként külön újra kérendő²⁾ s így meg is tagadható, továbbá az 1848: IV. t.-czikk 6. §-a, mely rendeli, hogy »az évi ülés az utolsó évről számadásnak és a következő költségvetésnek a ministerium által leendő előterjesztése s az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlattathatik«.

Sok volt a jóból, mit ez a magyartalan szövegezésű törvény tartalmazott, ezért 1867-ben a X-ik t.-czikk oda módosítá, hogy az új országgyűlés úgy hívassék egybe, hogy a mult évi zárószámadás és a jövő évi költségvetési előirányzat tárgyalására elegendő idő legyen.

A parlamenti többségnek budgetmegtagadási jogával nem azonosítható a kisebbség részéről annak megakadályozása, hogy a költségvetési törvény kellő időben elkészüljön. Ma, midőn különben se a *királynak*, hanem az *államnak* szól a költségvetés, ennek meghiusítása ex-lex állapotot s adóhátralékot okoz ugyan, de az alkotmányt nem biztosítja.

3. *Az ellenőrzés.* A Karok és Rendek is érezték, hogy a pénzügyek ellenőrzése az országgyűlésnek joga és kötelessége. E végből az 1542. évi országgyűlés kéri a királyt, hogy a »kamarások« az országgyűlésen adjanak számot a bevételekről és kiadások-

¹⁾ pl. 1569: 6. t.-czikk három évre ad subsidiumot.

²⁾ 1848: III. t.-cz. 37. §. A ministerium az ország jövödelmeinek és szükségének kimutatását s a multa nézve az általa kezelt jövödelmekről számadását országgyűlési megvizsgálás s illetőleg jóváhagyás végett, *évenként* az alsó táblánál bemutatni köteles.

1848: III. 32. §. A ministerek feleletre vonathatnak a) minden oly tettért, mely a törvény rendeleteit sérti, b) a kezeikre bízott pénz s egyéb értékek törvényellenes alkalmazásáért.

ról.¹⁾ Arra is felhatalmazták a kamarát, hogy ez megszámoztassa a vármegyei kirovókat.²⁾ Erről is az országgyűlésen számoljanak be a »kamarások«.³⁾ Az se volt szokatlan, hogy az országgyűlés választott és küldött ki tekintélyes urakat és nemeseket, hogy ezek vizsgálják meg a királyi kamarát. De intézményszerű ellenőrző szakértő szervezetet csak az 1868: XLVII. t.-czikk és az 1870: XVIII. t.-czikk teremtett. Amannak alapján áll a közös legfőbb számszék, emez pedig megalkotta a magyar állami számvévozséket. Amaz a közös, emez a magyar ministerek számadásait vizsgálja, ellenőrzi, vajjon minden utalványozás a költségvetési törvény értelmében történik-e, s az utalványozások megfelelnek-e a költségvetés fejezeteinek, címzeinek, rovatainak.

III. AZ IDEGEN ZSOLDOS CSAPATOK.

Az udvari történetírók a mi szabadsághóseink, névszerint Bocskai, Bethlen, Rákóczi fejedelmek, fegyveres fellépését germán hűbéri szempontból ítélték meg s hűtlenségnél egyébnél nem tekintették, holott az a fegyveres fellépés a nemzeti visszahatas a külföldön székelő s idegenekre hallgató közhatalom ellen, melyet alkotmányt biztosító békekötésekre kényszerített. De a békekötések s hitlevelek daczára is koronként ismétlődött a nemzet közjogi, vallási, közgazdasági s egyéb oly sérelme, mely ellen az aranybulla záradéka megengedte a fegyveres ellentállást. Ferdinánd és utódai, noha a választásnak köszönhették a magyar koronát, a *császári* környezet sugalmazása következtében eltűrték, hogy vezető embereik patrimonialis tartományként bánjanak Magyarországgal, mintha ez örökös tartomány vagy épen gyarmat volna, s nem keresték hatalmuknak garantiáját a választó s

¹⁾ 1542: 16. §. 2. vége. Supplicans (SS. et OO.), ut regia Maiestas dignetur admittere ut tandem camerarii regiae Maiestatis, in Dieta coram Statibus et Ordinibus regni, accepti et expensi rationem reddant.

²⁾ 1542: 17. praef. A dieatoribus autem et thesaurariis comitatum Maiestas sua regia pro Camerarios regios super dispensatione praeteritae contributionis rationem exigere valeat.

³⁾ 1542: 17. §. 2. ipsi Camerarii regiae Maiestatis in futura dieta superinde Maiestati suae, coram Statibus regni rationem reddant.

koronázó nemzet erősítésében, hanem a zsoldosokban, pedig ezek a XVI. század alatt se ki nem űzték a törököt, se meg nem akadályozták Erdély különválását. A királyi terület fogyott, népessége gyérült, anyagi ereje kimerült. Nyomor, pusztulás járt a zsoldos hadak nyomában s a kamara sok visszaélését a zsoldos hadak és más hadügyi szükségletek idézték elő.

»Ő Felsege kapitányai s katonái a népen veszélyesen kegyetlenkednek. Kártétel, gyilkosság, paráznság, hatalmaskodás és egyéb büntettek elkövetésében vétkesek a király zsoldosai. Gyűjtogatás, elpusztítás, kínzás az oltalom helyett. A föld népe oly inségbe sodortatott, hogy mindennapi kenyere sincs, mert a katonák mindent elharácsolnak. A nép éhen hal vagy földönfutóvá lesz.¹⁾ A katonai féltelenség már annyira ment, hogy nemcsak a szegény népet háborgatják, tépik, szaggatják, hanem a főpapokat, országnagyokat és nemeseket se kímélik.²⁾ A király hű alattvalói ellen mindennemű nyomorgatásokat visznek végbe, éppúgy mint az ellenség ellen.«³⁾

A fentebbi sorokat nem valami siralmas krónikából közlöm, hanem azok szóról szóra hű idézetek Miksa király 1567. évi törvényéből.

Tehát nem volt elég a kamara zsarolása, tetézte a bajt a zsoldos katonaság. E kettős csapás veszélyes szenvedéseket okozott hazánknak.

A ki a zsoldos katonaság elleni panaszokat hallja, azt képzelheti, hogy a hadügyben nem határozhatott a nemzet. Ezt a téves felfogást is megzafolta Deák Ferencz és helyesen utal az 1456: 20. t.-cizikre, mely meghatározza, hogy ő Felsege minden vármegyében hány lovaskatonát fogadjon, t. i. 12—16 lovast.⁴⁾ Később is és állandóan az országgyűlés határozta meg a megyék útján bekívánt lovasság számát.⁵⁾ A törvény szab büntetést azokra,

¹⁾ 1567: 2. t.-cz. 2. §.

²⁾ 1567: 2. t.-cz. 3. §.

³⁾ 1567: 2. t.-cz. 4. §.

⁴⁾ 1546: 20. *Maiestas sua in singulis Comitatus nobiles et personas militares conducat ad servitia sua, competenti equitum numero. § 1. qui tamen singuli non excedent numerum duodecim vel sedecim equitum.*

⁵⁾ 1598: 6. *quorum quidem equitum numerus ut certus esse possit, teneatur comes et vicecomes equites tam a dominis quam nobilibus exigere ac milites in castra expedire.*

a kik ki nem állítják a katonaságot.¹⁾ A törvény, midőn megengedi a királynak, hogy gyalog- és lovaskatonaságot toborozhasson, világosan rendeli, hogy tisztii és parancsnoki állásokra a király csak magyarokat nevezhet ki.²⁾

1599. évben tizezer katonát ajánl meg az országgyűlés, hat hónapra teljes ellátással.³⁾ A katonai esküt is az országgyűlés állapította meg, a régi magyar katonai jog értelmében, és ennek szabályai rendezték a katonai büntetőeljárást is.⁴⁾

Az idegen katonaság ellen panaszolódóknak sokszor hányták szemére, hogy volt olyan kishitű országgyűlés, mely maga kérte, hogy a király idegen katonaságot is hozzon be. A királyi Magyarországot fenyegető török hódítások és a belföldi hatalmaskodó engedetlenek szükségessé tették a fegyveres erő szaporítását. Ily körülmények közt követelte az 1546: 19. t.-cizikk, hogy nemcsak magyarokból, hanem más nemzetekből is álló, elegendő számú királyi sereg fekdjék az országban, kellő hadi felszereléssel, hogy a külellenségtől meg birja védeni az országnak még el nem hódított részeit s megfékezhesse a lázadókat és ellenszegülőket.⁵⁾ Igen. Az országgyűlés királyi *katonaságot* kért, de *ellenséget* nem kért. És a mit kapott, az, fájdalom, nem volt más mint ellenség. Ezért csakhamar és mind hangosabban követelték a későbbi országgyűlések, hogy idegen katonaság be ne hozassék az országba és az országgyűlés beleegyezése nélkül háborút ne indít-

¹⁾ 1598: 7. *statutum est ut quicumque — equites debito tempore non miserit aut in castris pleno numero non intenteruerit, comes, vel vicecomes defectum ex proprio refundere teneatur.*

²⁾ 1598: 16. *Conceditur ut Sua Maiestas et equitem et peditem et capitaneos et officiales conducere possit, dummodo sint Hungari.*

³⁾ 1599: 6. § 2. *offerunt ad sex integros menses decem millia hominum armatorum.*

⁴⁾ 1599: 19. *neque autem militem, iuramento aliquo praeter morem et consuetudinem patriae obstringi posse. § 1. Habet enim miles Hungaricus antiqua sua iura militaria et si quid deliquerit ex praescripto iuris sui, Capitanei Hungari — poena condigna plectetur.*

⁵⁾ 1546: 19. *Est autem necessarium, ut Maiestas regia — solitum semper exercitum habeat in regno, non solum ex Hungaris, sed etiam externae nationis, eo numero eoque apparatu bellico, ut non solum ab externo hoste — reliquiae regni defendi, verum etiam inobedientes et rebelles coerceri ac puniri possint.*

hasson a király.¹⁾ Ezt ígérte II. Mátyás, II. és III. Ferdinand s I. Leopold is.

»A kamara és az idegen zsoldosok zsarolásai miatt folytonos gravamen hangzik az országgyűléseken, de mindezt fel se vették a király környezetében. Az olasz, spanyol német s más idegen tisztek vezetése alatt álló s rendetlenül fizetett katonaság tovább is fosztogatott, zsarolt, rabolt, tüzzel-vassal pusztított hazánk olyan vidékein is, hová se a tatár, se a török portyázók el nem jutottak. Nem ok nélkül volt akkor a katona neve »szegény legény, martalócz, haramia.«²⁾

A bajok enyhítésére Schwendi Lázár, Miksa fővezére, ajánlotta a hadsereg siralmas helyzetének javítását és a magyarok szívének megnyerését. A nemesek a nemesi felkelést váltsák meg s ebből a pénzből tartsanak a vármegyék, mit Zrínyi is követelt, elegendő magyar hadsereget, mely az idegent feleslegessé tenné. Rudolf királynak zord, kegyetlen tábornoka, a hírhedt Basta György jelentette, hogy az idegen zsoldosok mint népszerűtlentik a királyt. Ezért javasolta, hogy állandó magyar hadsereget állítson fel a király.³⁾ Csakhogy erről a bizalmatlan bécsi illetőleg prágai udvarban hallani se akartak. De ha magyar lett volna is az egész hadsereg ez nem szüntette volna meg azt a bajt, hogy a pénzhiányban szenvedő kamara nem fizette a katonaságot és így akadt ürügy a zsarolásra és fosztogatásra. Maga Schwendi Lázár nem átalotta elfoglalni és elzálogosítani a leleszi Convent jóságait.⁴⁾ A szegény legények, martalóczok és haramiák dúlták, fosztogatták, prédálták az országot,⁵⁾ úgy hogy a folyvást gyé-

¹⁾ 1608 : 2. § 1. Nec sine praesentibus et consensu Regni in Hungaria et partibus sibi annexis ullum vel bellum extraneum introducat, decretum est. Ezt ismétli az 1613 : 5 ; 1618 : 9 ; 1618 : 9 ; 1622 : 2 ; 1638 : 1 ; 1639 : 1. t.-czikk.

²⁾ Takács, Századok. 1906. 197. lap. Említi, hogy még a XVIII-ik században is fizettek a falvak »haramia-pénz« (pecunia haramialis) nevű hadi adót. 1574 : 10. t.-cz. — ad arcendos peditum *martalosiurum* excursos. Szegedi megjegyzése szerint »martalos« vox Hungarica, praedatorem significat.

³⁾ Veress Endre, Basta levelezése. 1909. I. kötet. XXXV. lap.

⁴⁾ 1567 : 31. t.-czikk.

⁵⁾ pl. 1559 : 3. t.-cz. 2. §-a : mala malis in dies accumulata in immensum creverint. 1559 : 4. t.-cz. Graves perennes et perpetuae regnicolarum aeri-

rülő lakosság megdöbbsentően szegényedett : pl. az adózó házak száma, mely Abaújvármegyében I. Ferdinánd trónraléptekor még 7368 volt, Miksa alatt rohamosan fogyott, úgy hogy Rudolf korában már csak 2302, mikor is az adóbevétel az egész országból körülbelül félmillió forint, a korábbinak alig harmadrésze. Nem csoda, hiszen a mezőgazdaság a nomád állattenyésztésre korlátozódtott, nemcsak a török hódoltság területén, melyet az át nem örökíthető török hűbér minden melioratiótól megfosztott, hanem a királyi területen is, hol a kamara és a katona pusztított.

A kamarai zsarolások és a katonai rablások a vagyonbiztonság megsemmisülésére s irtóztató erkölcsi elvadulásra vezettek. Ravaszság, kétszínűség, erőszak volt az alapja sok esetben a czimnek, rangnak, hatalomnak, minden erkölcsi tekintet félretételével.

A katonai visszaélések ellen a király hathatós segítségét kérték a Rendek, esedeztek, hogy ő Felsége a katonák méltatlanságait, erőszakoskodásait és hallatlan gonoszságait büntetés nélkül ne hagyja, mert különben, ha ezek büntetlenül maradnak, az ország pusztulásra jut és istennek haragja napról napra kétségtelenül növekedik és sem isten haragját elfordítani, sem a törvényt hatályhoz juttatni nem lehet.¹⁾ A katonai visszaélések megtorlására nézve azt javasolták a királynak, hogy a vétkes kapitányokat és katonákat, kit-kit nemzeti szokásához képest, büntesse.²⁾

Miután a sérelmek sérelmekre halmozódtak, a jogos megbotránkozás kíméletlenül nyilatkozott, a király kamaráját, idegen zsoldosait, sőt néha magát a királyt se kímélve.³⁾ A zaklatott

mnae. 1559 : 5. t.-cz. milites Suae Maiestatis rapinas et violenta ac illicita sua facinora eo praetextu excusant quod sibi a Maiestate Sua stipendia sua tarde nimis exsolvantur et praeterea quo vivant et se sustentent, se non habere dicant. U. o. 6. t.-cz. Officiales regis faciunt spolia et fidelium bona villas et territoria violenter occupant. Megdöbbsentő, a mit említ az 1567 : 39. t.-cz. Regnicolae in hac dicta congregati conqueruntur, ipsis hic existentibus, quosdam capitaneos et milites domos seu curias suas nobilitares violenter invasisse, ibique varia malorum genera perpetrasse.

¹⁾ 1553 : 5. t.-cz. I. 4. és 5. §§-ai.

²⁾ 1557 : 20. t.-cz. I. §. eos qui deliquerint — iuxta cuiusque nationis consuetudinem puniri. A jog személyszerűségének rendszere,

³⁾ 1554 : 2. t.-cz. imo rex remittat bona occupata.

nemesség a vármegyében baragosan bírálta a vérlázító eseteket, az országgyűlésen a sérelmek előzetes orvoslását követelte.¹⁾ A jogtapodókat fenyegette, elkárhoztatta s levelesítette (proscriptio). De nem volt, a ki a törvényeket végrehajtotta volna. Igazán vanae sine moribus leges. Még a nádori szék betöltését se lehetett elérni, üresen állt az 1562-től 1608-ig és így hiányzott a törvényes intermediator a király és a nemzet közt.

A XVI. század a katonákon kívül még más zaklatókat is ismert, pl. zaklatók voltak a vámszedők ott, ahol a száraz átjárókon vámot szarcoltak. Még a király is szedetett a maga uradalmaiban vámot a száraz átjárókon.²⁾ Zaklatták továbbá a népet a csavargó szabad hajdúk és szabad lovasok, a kik valamelyik kapitány, országnagy vagy főpap neve alatt kóboroltak, háborgatták, sőt fosztogatták a vagyonosabb lakosokat.³⁾

A hatalmaskodók közt volt sok egyházi s még több világi főúr. A hatalmaskodás szinte járvány lett, mely még a nőket is megszállta, már t. i. azokat, a kikben nem hiányzott a vakmerőség s a kik e mellett erős várakra támaszkodhattak. Amazonaink közt sokáig emlegették Nádasdi Kristófnét született devecseri Choron Margitot, kitől két vármegye rettegett s a kit három országgyűlés se birt megzabolázni.⁴⁾

¹⁾ Már 1542-ben rendelte a besztérczei országgyűlés a 8. 15. és 20. t.-cikkben, hogy: bona occupata restituantur. Ugyanezt ismétli a pozsonyi országgyűlés az 1542: 1. 2. 4. és 5. t.-cikkeiben. Újra parancsolja ezt az 1553: 2. és 1554: 15. t.-cikk, megtoldva ezzel imo rex remittat bona occupata. De a király emberei tovább is zsaroltak, ezért mondja az 1557: 19. t.-cikk: damna, iniuriae et oppressiones ne posthac a servitoribus regis regnicolis inferantur. Rendeli az 1559: 2. t.-cikk a multakra: calamitates et oppressiones, rapinae per milites cohibeantur, a jövőre nézve pedig foglalkoztatja az országgyűlést oppressionum et omnium malorum avertendorum modus. Fenyegetően mondja az 1563: 44. t.-cikk: bona apprehensa sub poena infidelitatis restituantur.

²⁾ 1557: 17. t.-cikkben a király ígéri, hogy a száraz vámokat megszünteti.

³⁾ Ezek szétszórását s lefegyverezését rendeli az 1574: 14. t.-cikk.

⁴⁾ De violentiis in comitatibus Castriferrei et Soproniensi patris accusatur. Az 1597: 32. t.-cikk azt mondja, hogy bár a Rendek a Nádasdi Kristóf özvegyének erőszakosságait már többször tárgyalták, sőt azokra nézve külön törvényezikket is alkottak, t. i. az 1596: 43. t.-cikket, mind-

Midőn a XVI. század durva jogsértéseit s erőszakoskodásait emlegetjük, ne feledjük el azt, hogy az a század más országokban se volt a rend és a béke korszaka, hogy lett volna az hazánkban, mely ütköző-pontja volt a keletről fenyegető töröknek és a nyugatról előtörő római-német császárságnak.

Werbőcei, Gritti és György barát a magyar nemzeti királyság eszméjének akartak szolgálni, de az eszközökben nem válogatósak. A hős Zrinyi s a Habsburgok többi barátai pedig csak a törökveszedelem elhárítására gondoltak s a nagy Hunyadiak politikáját követték.

Mindkét párton sok a számító, hiú, kapzsi, egyenetlenkedő, ingadozó elem. A kamara lelkiismeretlensége s a katonaság zsarolása, az elnyomási, bekebelezési, központosító birodalmi törekvések elkészerítették s gyöngítették a dinasztikus magyar pártot. Korona és nemzet szétvált, pedig egység kellett volna, hogy legyen erőnk. A meggyöngült nemzet nyakára jármot akart tenni a félhold s a törvényt nem tisztelő imperialis hatalom.

I. Ferdinánd és Miksa derék jó emberek, de a magyar ügyekben nem tudtak látni a saját szemeikkel, hiszen a birodalmi ügyek távol tartják hazánktól, német tanácsosaik pedig, ravasz, sőt gonosz vagy legalább közönyös, késlekedő emberek, mindent elkövettek, hogy a magyar trónra emelt dynastia ne bízzék a magyar, hanem csak a birodalmi intézményekben.

IV. AZ 1569. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS.

Az első Habsburg- királyok, Mohács után, gyakran tartottak országgyűlést, főleg a pénz- és véradó megszavazása s a közbéke és a birtok háborítóinak megfékezése céljából.¹⁾

Miksa a harmadik országgyűlést Pozsonyba 1569 január elejére hívta össze, de gyanakodó bizalmatlanságból, külföldi elfoglaltatását hozva fel, elhalasztotta s csak hét hónap mulva,

azonáltal Vas- és Sopronvármegyéket még most se szünt meg háborgatni. Az 1598: 36. t.-cikk ismét foglalkozik vele.

¹⁾ I. Ferdinánd 20, Miksa 7, Rudolf 15 országgyűlést tartott, ugyanennyi végzeménnyel.

augusztus elsején nyitotta meg, midőn családja is lejött Pozsonyba. A berekesztés október vége felé történt.¹⁾

Nevezetes ez az országgyűlés azért, mert ez az *utolsó* »generalis conventus«, a melyre megjelenni minden nemesnek volt joga, sőt kötelessége, mert habár a kötelesség alól Mária óta esetről-esetre mentességet kaptak, de a *jogról* eddig nem mondtak le a nemesek.

A politikai jogok gyakorlása és a kötelességek teljesítése a középkorban, nálunk is, úgy mint valahá Servius Tullius alkotmányában, a földbirtokhoz volt kötve. Ennek következtében a földbirtokviszonyok változása nálunk is alkotmányváltozással járt. A latifundiumok túlságos növekedése megteremti az oligarchiát.²⁾ A törpegazdaság nem ad elegendő vagyoni tehetséget a közjogi kötelességekkel járó költségek viselésére.

Ez a tapasztalat már a XIV. században se volt ismeretlen. Ez irányítá az Anjouk birtokpolitikáját. Nagy Lajos az ősiség és a kilenczed intézményével akarta gyarapítani a nemesség vagyoni erejét. Ezt akarta kímélni Mária s ezért az 1385. évi budai országgyűlésen megelégedett azzal, hogy oda minden vármegyéből négy-négy tehetősebb nemes (*quatuor potiores nobiles*) jött fel, a többi otthon gazdálkodott s megtakarítá az országgyűlési időt és költségeket.

A Hunyadiak és a Jagellók alatt ismét személyesen vesz részt a nemesség az országgyűlésen, mely néha inkább nemesi tábornak volt tekinthető. Szilágyi Mihály vezérlete alatt, Mátyást trónra emelve, a haza javára működött, de már az nem szolgált mindig a közszabadság biztosítására, hogy sok ezren csak mint Szapolyai vagy Báthori kísérői s vendégei tudtak részt venni

¹⁾ Magyar országgyűlési emlékek. Szerkeszti Fraknoi Vilmos. V-ik kötet 1564-től 1572-ig. Budapest, 1877. Ebben a kötetben a 163–276. lapokon ismerteti Fraknoi az 1569. évi országgyűlést. Ez az országgyűlés nagy izgalom közt oszlott szét, mert a berekesztő ünnepélyes ülés reggelén, a királyi várpalotában, több főurat, névszerint Dobó Istvánt és Balassa Jánost, mikor a királyi előszobába léptek, letartóztatták, a János Zsigmondal való összeesküvés gyanúja miatt. A Rendek erkölcsi és pénzügyi garanciáit vállalni ajánlkoztak, mégse bocsátották szabadon a foglyokat.

²⁾ *Latifundia Italiae perdidere, iam nunc et provincias* mond Plinius.

a zajos Rákoson és a ki nem szegődött valamelyik hatalmas főúr pártjához, az vagyoniilag kimerült, elzálogítá birtokát s tönkre jutott.

A mohácsi vész után a háromfelé szakított országban hihetetlen mértéket öltött a nagybirtok s rémitően elszegényedett a kisbirtokú nemesség. A nagybirtoké az előkelőség, a jog, a hatalom. A kis- vagy éppen törpebirtokú vagy birtoktalan szegény nemes a politikai jogokkal s kötelességekkel járó költségeket most még kevésbé tudja előteremteni mint a mohácsi vész előtt.

Erre való tekintettel I. Ferdinánd megelégedett azzal, hogy a köznemesség vármegyénként két, három vagy négy követet küldött az országgyűlésre; de azért az *electi nobiles* még nem rendi képviselők, hanem az otthonmaradókat helyettesítik, a kik maguk is megjelenhetnének, ha hivatnának, hiszen Ferdinánd alatt nem volt eltörölve a király joga, hogy személyes megjelenésre kötelezze a nemességet, a mint hogy egyszer fel is hívta a nemeseket, hogy fejenként (*viritim*) vegyenek részt az országgyűlésen.¹⁾

Alkotmányjogilag igazsága volt a királyoknak, midőn az országgyűlésen személyes megjelenést kívántak minden nemestől. A szent korona egész testét (*totum corpus sacrae coronae*) a koronás király és az országgyűlés együtt alkotják. Minden nemesember tagja a szent koronának (*membrum sacrae coronae*).²⁾ Ezért az országgyűlésen helye volt a nemeseknek. Ezt jelenti az *una eademque nobilitas*.

Ez a felfogás még Miksa alatt is uralkodó. Ezért jogosan járt el Miksa, midőn 1572. évben Pozsonyba hirdetve országgyűlést, ősi szokás szerinti személyes megjelenésre hívta fel a nemességet (*viritim et per singula capita*). Azt óhajta Miksa, hogy fiát, Rudolfot

¹⁾ Hajnik Imre, ez alkotmánytörténeti fontos kérdésnek első tudós megvilágítója: »A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése« című akadémiai értekezésében (1873.) azt mondja, hogy Ferdinánd az 1532. évi esztergomi országgyűlésre fejenkénti (*viritim*) megjelenést kívánt a nemesektől. Erről az országgyűlésről semmit se tud a *Corpus iuris Hungarici*.

²⁾ A szent korona tant érdekesen ismerteti Timon Ákos Magyar alkotmány és jogtörténeti nagy művében. Németül is. *Offentlichrechtl. Bedeutung d. Heiligen Krone*. 1910.

az egész nemzet válaszsza és koronázza királylyá. Azt is rendelte, hogy az elmaradókat a régi törvényes bírsággal sujtsák.

A személyes megjelenésre való felhívást a szegény nemesség nem fogadta szívesen. A bírsággal való fenyegetés pedig rémületet okozott, ismervé a kamara kapzsiságát a bírságok követelésében. Hajnik Imre a Csáky grófok levéltárában és Lőcsén tett kutatásai közben megtalálta a körlevelet, melyet Sáros vármegye nemessége intézett a szomszéd Abauj, Zemplén és Szepes vármegyék nemességéhez, hogy közköltségen küldjenek közbenjárót a királyhoz annak kieszközlése végett, hogy elégednek meg ő Felsége a megyénkénti követküldéssel és ne kényszerítse a szegény nemességet az országgyűléssel járó utazási és ott tartózkodási költségek viselésére.

A négy vármegye kérését, melyhez hihetőleg a többi is csatlakozott, Miksa kegyelmesen teljesíté. Az ő helytartója s cancellárja, Verancsics Antal esztergomi érsek, 1572 augusztus 6-án értesíté erről a vármegyéket, csak azt kívánja, hogy pontosan érkezzenek a követek.¹⁾

Ezóta állandó a vármegyei követküldés. A szegény nemesség kérésére szűnt meg a nemesség fejenként való országgyűlési részvételének kötelessége és joga. Kifejlődik a vármegyék részvétele a törvényhozásban s miután az önkormányzat és a bírászkodás is a kezökben volt, kifejlődik a municipiumok politikai jelentősége,²⁾ mit nagyban emelt az, hogy a nemesség a vármegyei követnek utasítást adott, sőt a követet vissza is hívhatta. Így közvetve részt vesznek a vármegyék a törvényhozásban egész 1848-ig, midőn az 1848: V. t.-cikk az országgyűlésre küldendő követeknek népképviselő alapszavára nézve rendelkezik, úgy hogy a választás választókerületenként történjék, mely választó polgárság a választókerületben nem jogi személy, nem testület másra mint a választásra össze nem hívható, ephemer összejövetel és így se utasítást nem adhat, sem a képviselőnek hivatalosan bizalmatlanságot nem szavazhat, sem azt vissza nem hívhatja: a népképviselő országos, nem kerületi képviselő.

¹⁾ Eleinte Szapolyai János, majd János Zsigmond híve. 1549 évben Ferdinándhoz pártolt. 1553-ban pécsi, majd egrí püspökké lett. 1569. évben esztergomi érsek. 1572 jun. 24-én királyi helytartó. 1573-ban meghalt Eperjesen.

²⁾ Lásd Hajnik Imre idézett alapvető értekezését.

Miksának otthont őrző nemesei hálásan fogadták a királyi kedvezményt, mely lehetővé tette az ide-oda utazás és a pozsonyi tartózkodás költségeinek megtakarítását s azt, hogy az aratásra falvaikban maradhattak, hogy a betörők ellen fegyverrel védelemzessék inséges curiáikat.¹⁾

A katonaság fosztogató betörései és a nemesség elszegényedése készíté elő azt az alkotmányi nagy változást, hogy ezután a köznemesség csak közvetve követküldéssel vesz részt az országgyűlésen. A Habsburgok megelégedtek a megyei követekkel, a szegény köznemesek pedig azzal, hogy nem tartoznak rákospozsonyi utazással, akár ki se lépnek a vármegye határából.

Rége is előfordult, hogy a nemesség nem ment maga az országgyűlésre, hanem választott nemeseket (electi nobiles) küldött oda, de ezek mellett, a ki akart, személyesen vett részt az országgyűlésen, míg ellenben a vármegyei követek (comitatum nuntii) a köznemeseket kizárták a közvetlen részvételtől. A képviselői rendszert az 1608. k. u. 1. t.-cikk beilleszté a rendi alkotmányba, mi az una eademque nobilitas intézményén változást tett, mért a kik az országgyűlésen személyesen megjelentek, megkülönböztették magukat a köznemesektől.

A köznemesek közül azonban azok, a kiknek panaszolnivalójuk akadt, személyesen elmentek az országgyűlésre ezután is és közvetlenül esedeztek a Karok és Rendek előtt sérelmeik orvoslásaért.²⁾

A körvényezési és sérelemelőterjesztési jogot már az aranybulla első cikke biztosítja a nemeseknek, kimondván, hogy a királyhoz Székesfehérvárra Szent István napján az egész nemesség, valaki akar, szabadon oda gyűlhet és a király vagy a nádor minden panaszos ember dolgát meghallgatja, megfelelő intézkedés végett. A nagyobb hatalmaskodás (actus maioris potentiae) büntetésével fenytették azt, a ki az országgyűlésen panaszkodó nemesembert akár odamentében, akár visszatértében bántalmazta.³⁾

Elképzelhető, hogy a sérelemelőterjesztési jogot a zivataros

¹⁾ Az országgyűlés alkotói ezután is praelati, barones, magnati, nobiles ceterique Status et Ordines.

²⁾ 1569: 2. t.-cikk ut acrumnis afflictionibus et periculis remedium adveniatur.

³⁾ 1495: 4-ik törvénycikk II. §. és Werbóczy Hk. I. R. 14. cím. 14. §.

XVI-ik században sokan vették igénybe. Kifosztott özvegyek, árvák s más nemesemberek.

1569-ben a panaszolkodók gyászoló soraiban mély szánalmat ébresztett Teuffenbach András özvegye, a ki személyesen, leányaival együtt megjelenve rimánkodik az ő és gyermekei sérelmére elfoglalt javak (in arce Zomzedwara et Zthwbjczya) visszaadásáért.¹⁾ Ugyanilyen járatban érkezett s visszahelyezésért esedezett Erdődi Péternek, a horvát bánnak özvegye, Alapi Borbála, a szigetvári hős Zrinyi Miklós hugának, Zrinyi Margitnak, férjétől Alapi Jánostól származó leánya, Alapi Gáspárnak huga.²⁾ Kénytelen volt panaszra menni még olyan kemény ember s főrendű úr is, mint Büdi Mihály, munkácsi várparancsnok s beregi főispán.

Ott látjuk továbbá a panaszolkodók közt Jánoki István fiait I. Zsigmondot és I. Gáspárt.³⁾ A jánoki uradalomból t. i. Jánok, Wayda és Bütös jószágokból őket illető egész örökséget, földeket, szőlőket, felszereléssel együtt, elfoglalta a szepesi kamara, épen akkor, a mikor annak elnöke Bornemisza Gergely volt. Latinos neve Absthemiús. Eleinte jászói majd szepesi prépost és királyi tanácsos. A szepesi prépostból 1563-ban csanádi püspök lett, honnan 1572. évben a nagyváradi püspöki székbe ült. Itt halt meg 1584. évben.⁴⁾ Ismeretes arról, hogy a csillagászatot kedvelő Rudolf és XIII. Gergely pápa iránti hódolatból a Gergely-féle naptár használatát egyházmegyéjében életbe léptette, még mielőtt az 1584: 26. t.-czikk általánosan kötelezővé nyilvánította volna. Erélyes és válogatás nélküli gyarapítója lehetett a kamarának, ezért emelkedett oly magas egyházi méltóságokra.

¹⁾ Venit in conspectum fidelium vidua quondam Andree Teuffenbach, cum filiabus suis miserabiliter deprecans intercessionem. Fraknoi. M. Országgy. Eml. V-ik kötet 228. lap. Teuffenbach Kristóf főkapitányról lásd Bártfai Szabó László a Forgách-család története 271. 272. 435. lap. Az özvegy ellen Tahy Ferencz tett panaszt. Számadást kért a kamara.

²⁾ Erdődy Péter bán egyik leánya, Anna, Illésházy István neje volt, de már 26 éves korában meghalt.

³⁾ A szepesi kamara iratai közt a Jánokiakra vonatkoznak 1672 évből 1852; 1856, 1858, 1869, 3790 számok, továbbá 1689 évből 5683 szám és 1716 évből 1300 szám. Címök Minutae Camer. administr. Scopusiensis. Hofkammer Archiv, a közös cs. és k. pénzügyministeri levéltárban. Mind ezek mutatják, hogy a kamara ellen mindig alapos volt a panasz;

⁴⁾ Borovszky Samu. Csanádvármegye.

V. A JÁNOKIAK.

Mielőtt az 1569. évi országgyűlés felterjesztéseit, a király leiratait, a kamara ravaszkodását és a peres adományt nyert Zayak és Draskovithok lépéseit néznők, a panaszolkodó Jánokiakkal ismerkedjünk meg, kiknek előkelő ősei közt sok a magister, patronus és comes, világi és egyházi főúr. A Jánokiak is a híres Hont-Paznán nemzetségnek sarjai. Leszármazásukat Kubinyi Ferencz, Csoma József és Karácsonyi János gondosan kiderítették.¹⁾ A terebélyes családfának csak azt az ágát mutatom be, mely a panaszosaink őseit és lemenőit tünteti fel. Hont fia I Lampert a Szent István korában élt. Hasonló nevű unokája II Lampert (1090—1132) első felesége Szent László király ismeretlen nevű húga, második neje Zsófia, kivel Bozókmonostort alapított (1124—1131). II Lampert s fia Miklós mindketten életüket veszték II. Béla táborában, Boris pártolásának gyanújából. Buken comes II. Endre unokahugát Erzsébetet bírta nőül.

IV Béla hívei közt kitűnt *Hont* comes. Ennek egyik fia *I Ders* comes. Jelzője maior vagy senior. Az ő fia *I Tamás* mester. Hiteles helyek, káptalanok, conventek előtt gyakran hallatta óvását, tiltakozását, jogfentartását. Néha gyarapodtak is birtokai, de 1322-ben Temesvárt, midőn bajnoka a párbajban elesett, elveszté a jánoki uradalmat. Fiai közül említettnek:

I István a család fentartója, még inkább *Demeter* nyitrai, majd erdélyi, végre veszprémi püspök.²⁾ Neki köszönhette a Jánoki-család a jánoki uradalom visszaszerzését (1398). I István után az ő fia *II Ders* a családfentartó, a ki pertársa volt nagybátyjának Demeter püspöknek a perben, melyet a püspökkel együtt folytatott Turi Miklós és Lótyó András ellen, Jánok vissza-

¹⁾ Csoma József. Abauj-Torna vármegye nemes családjai. Kassa, 1896; Karácsonyi János. Magyar nemzetségek. 1901. II. 180—194. I. Szerinte a Hont és Paznan lovagok hihetőleg olasz eredetűek. Az olasz eredet ellen szól Bártfai Szabó László. A Forgách-család tört. 761. l. 2. jegyzet.

²⁾ Demetrius de genere Hont-Paznan 1387-ben nyitrai püspök, 1392. év elején átlépett az erdélyi püspökségre, 1395 óta veszprémi püspök s mint ilyen említettik még 1398 nov. 26-án. Lásd Lukácsics. Series episcoporum Vesprimiensium. Bpest, 1907. 10. lap.

szerzése végett. II Dersnek fia *I Gergely*, ennek fia *II Tamás* de Szuha et Jánok, másképen Pázmán néven is említik. Mátyás király hű embere, de nem az a Pázmán lovag, kit Arany János megénekelt.¹⁾ II Tamásnak egyik fia *II Gergely*, kiról Mátyás és Ulászló korabeli okiratok tesznek említést (1474 és 1498), másik fia *Pál*, kinek nevét 1474. és 1492. évi okiratok őrzik. Pál nőül bírta Vitán Annát. Ebből a házasságból származott Jánoki I Anna, a kit Ruszkai Kornis Boldizsár vett feleségül. Kornis Boldizsárnak unokája volt a gazdag Kornis Margit, a Vécsei Sándor felesége, a hűtlen Vécsei István sógorasszonya. Pálnak Vitán Annától fia is született, névszerint *Oswald*, a Varjasi Kata férje. Kata nem szült fiút, hanem csak leányt, még pedig ötöt. Ezek közül az egyiket, névszerint Jánoki Erzsébetet, Baxai János, a másikat, névszerint Jánoki II Annát, Bárczai Szaniszló vette feleségül és így a Jánoki-leányok közvetítették a vérségi összeköttetéseket a Bárczai, Baxai, Kornis és Vécsei családok közt.

II Gergelynek fia *II István* (1503—1568). Geszti Katát bírta hitvestársul. II István és felesége Geszti Kata bizalmas barátságban éltek Baresi Alberttel,²⁾ kitől 1568 elején Újlakon jobbágyi egész telket kaptak ajándékba.³⁾

II Gergelynek fia II István volt az, a kinek *hagyatékát elfoglalta a szepesi kamara* magszakadás czímén, pedig Jánoki II Istvánnak Geszti Katával kötött házasságából származott két fia, névszerint *I Zsigmond* (1543.) és *I Gáspár*. És noha ez a két fiú az édes apját jóval túlélte, mégis megtörtént, hogy a szepesi

¹⁾ »Kinek az a jó bora volt s nyalka felesége» és a kinek jutott három fogért, három falu: Som, Somogy és Pósa». Arany János. Pázmán lovag.

²⁾ Baresi Albert fia Baresi István. Ennek a Baresi Istvánnak neje volt Vécsei Eufrozina, Vécsei Sándor és Kornis Margit unokája. Ebből a házasságból származott Baresi Anna, a kit Deli Péter vett feleségül. Ez a Péter erélyes visszazserző lehetett. Az újlaki telek miatt perelte Jánoki II István fiait I Zsigmondot és I Gáspárt, a miből világos, hogy Jánoki II István nem halt meg magtalanul. Proth. Jaszow. ex 1579. Fasc. 18. No 36.

³⁾ Stephano Janoki de Janok et Catharinae Geszthi consorti eiusdem ipsorumque hereditibus et posteritatibus universis una sessio colonialis in possessione Újlak in comitatu Abaujvariensi erga perennalem inscriptionem et fassionem coram Conventu de Jaszow per Albertum Baresi factam mediante mandato Locumtenentis regii, perpetuo statui commissa. Proth. Jaszow. ex 1568. Litera J. Fasc. I. No 20.

kamara, az alatt az ál-ürügy alatt, hogy Jánoki II István törvényes fiutódok nélkül halt meg, minden vagyonát, magszakadás czímén, a szent koronára háramlottnak mondta s ez alatt az ál-ürügy alatt elfoglalta. Hogy ezt I Zsigmond és I Gáspár nem tűrték, az csak természetes. Erélyes emberek voltak ők, pereltek Deli Péterrel, a Vécseikkel és másokkal is, de a kamarával nem boldogultak, ezért 1569-ben az országgyűléshez folyamodtak.

Jánoki I Zsigmond kitünt mint a szendrői várnak kapitánya s a borsodvármegyei hadak parancsnoka. Gyulai Krisztinát vette nőül.

Jánoki I Gáspár Zsóri Sárát bírta feleségül. I Gáspár urat még 1611-ben emlegetik Abaujvármegye szereplő emberei sorában.¹⁾

I Zsigmondnak fia volt *Jánoki III István* (1611). Ennek neje Meszesi Borbély Anna. Ettől származott *I András*. Vele kihalt az I Zsigmond ága. I Gáspárnak fia volt Jánoki *II Gáspár* és *Péter*. Ez a II Gáspár Jákófi Katával kelt egybe. Fiok lett *III Gáspár*. Ennek neje Szentiványi Julia. A lelkes Jánoki III Gáspár 1670 évben részt vett a besztercebányai gyűlésen s lett a honvédelmi mozgalomnak egyik harczi terjesztője. A tanügyet áldozatkészséggel támogatta. Mutatja ezt az, hogy a ráhói kastélyában magasabb iskolát tartott fenn. Meghalt 1692 évben. A fentebb említett Péternek neje Ablonci Eufrozina. Fiok: *Mihály*, kit az 1646-i nemesi összeírás Abaujvármegye birtokos nemesei közt említ. Bernát Borbálát bírta hitvestársul. Mihálynak egyik fia: Jánoki *I László*, a ki Zábráczki Zsuzsával kötött házasságot, Mihálynak másik fia Jánoki *IV Gáspár*. Ennek hitvese Szatmári Zsuzsa. Se I Lászlónak, se IV Gáspárnak nem maradt fia, hanem csak leánya. Amannak Úsz György, emennek Tornalljai Zsigmond lett a veje.

A hős III Gáspárnak volt két fia, névszerint Jánoki *Farkas* és Jánoki *II Zsigmond*.

Bennök a fiágban megszakadás felé siető Jánoki családnak utolsó fénye csillámlott fel. Thököli és Rákóczi hívei közt tüntek ki,

Jánoki *Farkas* válságos időkben ült az ő őseiről nevezett vármegyének, Hontnak, alispáni székében. Miután a régi sebek

¹⁾ Csoma József. Turul. 1890. VIII. 114. lap.

ismét türhetetlenül kiújultak, Jánoki Farkas II. Rákóczi Ferencz fejedelem ezres kapitánya lett és merészen harezolt pro libertate. Élete párja, Máriási Klára, nem boldogítá fiutóddal a kurucz hős Farkast. Fiutód nélkül halt meg.

Még jelentékenyebb küldetést végzett Jánoki II. Zsigmond. 1) Thököli alatt már részt vett a szabadságharcban. Ennek a fejedelemnek meghitt barátja, több ízben követte a bécsi udvarnál, a portán és a lengyel országgyűlésen, hol Thökölit ülési és szavazási jog illette. Hontvármegye alispáni székén követte bátyját Farkast 1698-ban. Rákóczi szózatára tüstént hozzá sietett s ő lett a szövöttek rendek kormánytanácsának alcancellárja. Már 1704-ben szigorú vizsgálat alá vette a hazafiatlan városi előljárókat, a kik a szabadságharc ellen izgattak. 2) Még ugyanabban az évben béketanácskozást tartott a király és Rákóczi küldöttsége Selmeczbányán, hol Bercsényi Miklós, Mikes Mihály és Jánoki II. Zsigmond képviselték Rákóczi fejedelmet. A fejedelem 1705 martius 27-én udvari cancellárnak Jánoki II. Zsigmondot nevezte ki. 3) 1705 szeptember 25-én a híres szécsényi országgyűlésen a 24 tagú fejedelmi tanács (Senatus) tagjává választották. Az 1706. évi béketárgyaláson Jánoki Zsigmond mint Rákóczi fejedelem cancellárja vett tevékeny részt. Sok rendelete jelent meg a fejedelemnek, Jánoki Zsigmond mint a cancellár ellenjegyzésével. 4) Találón mondja róla Csoma, hogy »vármegyeje szűk határán túl emelkedő előkelő állást biztosított neki esze és jelleme. 5) A szatmári békét követő dicstelen évtized végén (1721) húnyt el. II. Zsigmondot felesége Bartakovics Kata egy fiúval, II. Lászlóval ajándékozta meg. II. László neje, Okolicsányi Anna, csak leányokat szült és pedig nyolczat. Vejei lettek Mocsári László, Eötvös Miklós, báró Hellenbach Károly, Szentiványi Miklós, Joob András, Sréter György, Battik Ferencz és

1) Thaly Kálmán, Ócskay László. 1905. I. 10. lap.

2) Századok, 1904. VI. füzet. 571. lap.

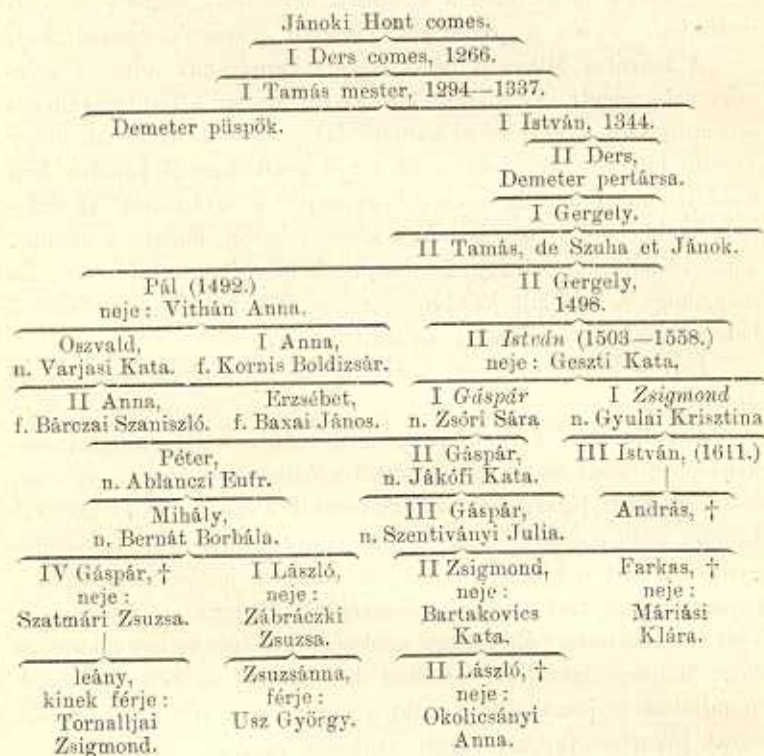
3) Márki. II. Rákóczi. I. 363–364. és II. 113. lap. Itt a cancellár névalírása is bemutatattik.

4) Marozali Henrik szives közlése. Márki. II. Rákóczi. F. II. 302. l. közli, hogy 1706. ápril. 7-én Hontvármegyében két falut adományozott neki a fejedelem.

5) Csoma József, Turul. 1890. VIII. 115. lap.

Draveczki Gáspár. Fiutódra hiába várt II. László és így vele magva szakadt az ősi Jánoki családnak, épen a Habsburgház fiágának kihalásakor (1740).

A Hont-Paznán nemzetség bozóki ágához tartozó s az 1569: 58. t.-cikkben érdekelt Jánoki család imént érintett nemzedéke-rende átnézetesen a következő:

VI. AZ 1569 : 58. T.-CZIKK KELETKEZÉSE ÉS SZÖVEGE.

A Jánokiak bemutatása után lássuk az ő javaik visszaadását parancsoló 1569 : 58. t.-czikk keletkezését.

A Karok és Rendek a sérelmek orvoslását sürgető első feliratukban kérték a jogtalanul elfoglalt jószágok visszaadását.

A feliratot Miksa a bécsi udvari kamarának adta ki véleményezés végett. Az illetéktelen beavatkozásra alkotmányellenesen annyiszor felkért bécsi kamara azt javasolta Miksúnak, hogy az elfoglalt jószágok iránt csak majd a kiküldendő *kamarai biztosok* jelentése alapján hozzon határozatot s határozatát az érdekeltekkel ne az országgyűlés közvetítésével, hanem a kamara útján közölje. Az országgyűlést addig is leiratilag azzal nyugtassa meg, hogy a lefoglalt jószágok elzálogosításából vagy eladásából befolyó pénzeket az ország javára fordítja.

Erre a király az egyes kérvényezőket a magyar kamarához útasította.

Az országgyűlés nem nyugodott meg a király amaz intézkedésében, mely az országgyűléstől a *kamarához* útasítja azokat, a kik elfoglalt jószágukat visszakövetelik s épen a hatalmaskodó *kamara ellen* panaszkodnak. Abban se nyugodott meg az országgyűlés, a mit a királynak a bécsi kamara javasolt, hogy t. i. kamarai kiküldött *biztosok* jelentésétől függjön a visszaadás. Volt rá számtalan példa, hogy azokat, a kik igényeiket a kamara előtt teljesen igazolták, erkölesi kényszerrel szorították, hogy mondjanak le jószágaikról, mint a melyekre a királynak, a végvárák jókarban tartása végett, szüksége van.

A királyi leirat a kérvényezőket a magyar kamarához utasítván, Jánokiék azonnal, még 1569 augusztus elején, közvetlenül a kamarához is folyamodtak, hol már előbb is kérvényeztek, de sikertelenül. Csalódásaik közepette Bornemisza Gergelyt, a szepesi kamara elnökét, vádolják erőszakos foglalásaiért, a ki ekkor már esanádi püspök volt.¹⁾ Kapóra jött ez a személyeskedés a halo-

¹⁾ A bécsi kamara hivatalos nyelve már akkor is a német volt. A Jánokiakra vonatkozó kiadatlan kútfőket eredeti német szövegben idézem.

gatást kedvelő kamarának. De Jánokiék se pihentek, hanem már szeptemberben sürgető kérvényt nyújtottak be a kamarához, honnan a kérvényt csakugyan elküldték a csanádi püspökhöz, jelentéstétel végett.¹⁾

Bornemisza Gergely jelentése megérkezett és azt az írományokhoz csatolták.²⁾ De ez aligha siettette a visszaadást.

A Karok és Rendek nem elégedtek meg azzal, hogy csak általánosságban s elvileg mondja ki ő Felsége az elfoglalt javak visszaadását, hanem kéri, hogy a sérelmesebb esetek tárgyában külön és azonnal rendelkezék. A sürgős esetek közé sorozták a Jánokiak ügyét is. Kéri ő Felségét, hogy a Jánoki István hagyatékát haladéktalanul adassa vissza és tüstént utasítsa a kamarát, hogy ha van valami igénye, azt a kamara bírói úton érvényesítse.³⁾

Erre a pozsonyi kamara szeptember 15-i felterjesztésében azt tanácsolja a királynak, hogy a Jánoki-hagyatékot, mit a szepesi kamara magszakadás címén foglalt le, ő Felsége a kérelmezőknek, *ha* jogaikat kellően bebizonyítják, adassa vissza.⁴⁾ Fehát a pozsonyi kamara még mindig úgy ír, mintha nem tudná,

Azokat Károlyi Árpád volt szíves számomra lemásoltatni. Az eredeti orthographián nem változtatok.

A es. és kir. közös pénzügyministeriumban őrzött Hofkammer Archiv. Index 1569. vol. 282. E. 461. lap. : Sigmundt und Caspar Janokhy gebrüder weiland Stephan Janokhy sönen suplikation wider den Bischof zu Chanoit umb restituierung etlicher inen mit gewaldt genombner gueter und weingarten. 1569. aug.

¹⁾ Ugyanott. 498. lap. Sigmunden und Casparn Janockhy weil. Stephan Janockhy sün supplicieren umb restituierung ires erblichen und mit gewalt genumbnen gueter. — Ist dem bischoven von Canad umb bericht zuegesteldt. 1569. sept.

²⁾ A Hofkammer Archiv fentebb idézett indexe szerint «diser bericht, und des Bischofs verantwortung liegt hibeis». Azonban most nincs ott.

³⁾ Dignetur Sacra Maiestas Caesarea, bona Stephani Janoki per Cameram Scepusiensem, eo nomine, quod ad fiscum devoluta essent, occupata, restitui facere; et si quid iuris, fiscus se habere praetendit, id iure prosequatur. A Rendeknek ezt a 2-ik feliratát lásd: Fraknoi. Magyar országgyűlési emlékek. V. 228. lap.

⁴⁾ De bonis Janoki ad Cameram Maiestatis Vestrae sacrae Scepusiensem, per defectum seminis eiusdem, occupatis, si illi, qui ius in eis bonis praetendunt, iura et privilegia sua produxerint, ac liquido comprobaverint, bona illa ad se pertinere, restituenda esse censemus. A pozsonyi kamara eme véleményét lásd Fraknoi. M. O. E. V. 237.

hogy a Jánoki árvák követelése tiszta, világos és nem szorul újabb bizonyításra.

A pozsonyi kamara feltételes visszaadási tanácsát a király elfogadta s 1569 évi szeptember 21 vagy 22-én leiratilag kimondja, hogy *ha* a kérelmezők jogukat bebizonyítják, visszanyerik a keregett javakat.¹⁾ Tehát feltételesen rendeli el a javak visszaadását, mely feltétel oda magyarázható, hogy Jánokiék birtokon kívül pereljenek a kamarával, jogaik bebizonyítása céljából, holott joguk kétségtelen.

Az országgyűlés meggyőződve arról, hogy a két Jánokinak igazsága van, újabban felterjesztésben s sürgeti a visszaadás feltétel nélküli elrendelését. Jánokiéknak adja vissza a kamara az elfoglalt birtokot és az pereljen birtokon kívül, a ki jogot formál Jánokiékkal szemben ama javakra.

Kiderült ugyanis, hogy a Jánoki-javakat Miksa eladományozta. Tehát arról szó sincs, hogy a szepesi kamarának volna joga. Az adományosok jogát kell tisztázni. Erre való tekintettel az országgyűlés kéri, hogy Jánokiékat helyezték vissza az spai jószágba, azok pedig, kik ama jószágra adományt nyertek, próbálják meg az iktatást (statutio) s ha ennek Jánokiék ellentmondanak, benne maradnak a birtokban s az adományosok felhívására okát fogják adni az ellentmondásnak s ítélje meg a vármegye, hogy az ellentmondó Jánokiak elődei csakugyan birtokban voltak-e? Hogyha az derülne ki, hogy Jánokiék elődei nem voltak birtokban, ekkor adja a kamara a kérdéses jószágot a szokott módon zárgondnok keze alá, a gyökeres per eldőlteig.²⁾

1) De bonis Janoki ad Cameram Maiestatis suae Scepusiensem per defectum seminis eiusdem occupatis si illi qui ius in eis bonis praetendunt iura et privilegia sua *producerint* ac liquido comprobaverint bona illa ad se pertinere, etiam illa restitutum iri. A király fentebbi elhatározását lásd Fraknoi. Magyar Országgyűlési Emlékek. V. 245. lap.

2) De bonis Janoki per Cameram Scepusiensem occupatis, supplicant Status, ut iis a quibus adempta sunt, restituantur, et *donatarii*, more consueto se statuunt, quibus si contradictum fuerit, mandet Sua Maiestas Comitatus ut cognoscat, si contradictores antea fuerint in bonorum illorum dominio, quod si non fuisse compertum fuerit, dentur bona *in sequestro*, more solito, usque ad determinationem iuris. Ez volt az országgyűlés szeptember 30-án kelt harmadik feliratának szövege. Lásd Fraknoi. M. O. E. V. 247. lap.

Az országgyűlés harmadik felirata tárgyában, a bécsi udvari kamara útján a pozsonyi kamara azt javasolta, hogy a Jánoki-javak a kamara kezén maradjanak s azok zárgondnoka a szepesi kamara legyen mindaddig, míg a követelők jogosultságokat be nem bizonyítják.¹⁾

Az 1569 október 9-én kelt királyi leirat nem mondja azt, a mit a kamara javasolt, hanem későbbi külön resolútiót ígér.

Ez a kitérő, elodázó válasz nemcsak a Jánoki, hanem a Büdi Mihály és özvegy Erdődi Péterné kérvényére is vonatkozik.²⁾

Az ígért külön királyi elhatározás megtörtént és pedig úgy, hogy sámbár a kérelmező örökösök joga nem világos, mégis kész ő Felsőge nekik visszaadni a Jánoki István féle szállományt, *ha* jogukat a bíróság elismeri, addig pedig a szepesi kamara nem mint szállományt, hanem mint zárgondnokság alatti birtokot kezelje.³⁾

Sérelmes volt ebben a rendeletben az, hogy a bírósághoz utasítja a Jánoki-örökösöket, holott ezek joga nem volt vitás; sérelmes volt továbbá az is, hogy addig, míg a bíróság nem dönt, zárgondnokság alá kerül a jószág; sérelmes volt végül az is, hogy zárgondnok a szepesi kamara legyen.

1) Cum ius in bonis Janoky sit dubium, propterea quod illi qui bona ipsa ad sese pertinere praetendunt, nihil adhuc probaverint, neque ius aliquod eorum produxerint, ideo bona ipsa apud Cameram Maiestatis Vestrae sacrae Scepusiensem, tamquam *apud manus sequestrales*, donec illi iura sua probaverint, reliquenda censeremus. Fraknoi. Magyar Országgyűlési Emlékek. V. 250. lap.

2) Quae Status et Ordines regni de bonis Janoky, item pro Michaeli Biwdy, pro domino Bathory et vidua quondam Petri Erdewdi humiliter supplicant, de iis Maiestatem suam Caesarem *peculiari scripto* suo benignum responsum esse daturum. Lásd Fraknoi. M. O. E. V. 252. lap.

3) Quod ad bona Janoky attinet, ea bona propter defectum seminis ad fiscum esse annotata et apud eum hactenus ita permansisse. Tametsi autem nullam praetensas haeredes iustam querendi causam in hoc negotio habere videantur, cum Maiestas sua prout priori scripto declaravit, restitutionem non abneget, modo illi iura sua iudicibus non suspectis approbent, tamen si ita SS. et OO. regni videatur, non repugnare etiam suam Caesarem Maiestatem quominus usque ad decisionem causae bona ad manus *sequestrales* deponentur, atque ita et hac in re petitioni ipsorum satisfiet. Ezt a királyi külön választ lásd Fraknoi. M. O. E. V. 253. lap.

Zárgondnokságról eleinte csak arra az esetre volt szó, ha kiderül, hogy Jánokiék elődei nem voltak birtokban. Úgyde kétségtelen, hogy Jánokiék elődei birtokban voltak, hiszen a szepesi kamara azt foglalta el, a mit Jánoki István birt és hátrahagyott a fiai számára.

Ezek szerint helyes, hogy a zárgondnoki kezelés ellen tiltakoztak Jánokiék, főleg miután a király a visszaadást megparancsoló 1569 : 58. t.-cikket már szentesíté.

Az országos végzések szövegét 1569 október 17-én mutatták be a királynak s a concertatio után október 26-án megtörtént az 1569 évi törvényezikkek szentesítése.

Az 1569 évi törvényeknek egykorú példánya, Fraknói szerint,¹⁾ a bécsi udvari kamara levéltárában őriztetett, mely levéltár most a közös pénzügyministeriumban található. A kérdéses egykorú példány ez idő szerint többé nincs ott.²⁾

Az 1569 évi törvényezikkek eredetijét, vagy egykorú másolatát, az Országos Levéltárban is hiába kerestem, de a kérdéses törvény régi másolatát a Magyar Nemzeti Múzeumban, két XVI századi gyűjteményben, olvashattam.³⁾ Az egyik Codex 1570-ből ered, tehát majdnem egykorú. Gondos, hű másolat. Leírta Verebélyi.

1. Az 1569 : 58. t.-cikkk a Verebélyi-féle Codexben a következő :

De bonis quondam Stephani Janoký per Camera(m) Scepusien(sem) occupatis decretum est ut illis a quibus occupata sunt, per Camera(m) Scepusien(sem) restituantur, et Donatarii more consueto se statuunt quibus si contradictum fuerit agant Jure.⁴⁾

¹⁾ Fraknói. M. O. E. V-ik kötet 192-ik lapján ez áll : »a törvény egykorú példánya a bécsi udvari kamara levéltárában. Ugyanótt a 276. lapon ezt olvassuk : »egykorú irat a bécsi udvari kamara levéltárában«.

²⁾ Károlyi Árpád Bécsben 1910 október 17. kelt levelében arról értesít, hogy a kérdéses »egykorú példány« a megfelelő helyen és fasciculusban s egyéb rokon osztályokban sem található.

³⁾ Köszönetet mondok érte Kollányi Ferencz tagtársunknak.

⁴⁾ Lásd a M. Nemzeti Múzeumban Cod. Saec. XVI. Fol. Lat. 2487. p. 273. A Codex czime *Decreta Regum Hungariae Comitialis*, Anno 1492—1569. A végén ez áll : finitur per me P. Wrebely(m). Anno 1570. Középkorias rövidítéssel írja a Camera(m), Scepusiensem szavakat.

A szentesítés : Die 26 mensis octobris. Anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo Nono.

2. A Magyar Nemzeti Múzeumban olvasható második s az előbbivel megegyező szöveg, mely szintén még a XVI. századból az 1593 és 1599 közti időből ered :

De bonis quondam Stephani Janoký per Camera(m) Scepusiensem occupatis, Decretum est, ut illis a quibus occupata sunt per Camera(m) Scepusiensem restituantur, et donatarii more consueto se statuunt, quibus si contradictum fuerit, agant Jure.¹⁾

Ez a szöveg azt mondja, hogy a szentesítés 26. m. octobris 1570.²⁾

3. Az 1569 : 58. t.-cikkk Fraknói szerint a következő :

(LVIII). De bonis quondam Stephani Janoky, per Camera(m) Scepusiensem occupatis, decretum est, ut illis, a quibus occupata sunt, per Camera(m) Scepusiensem restituantur, et donatarii, more consueto, se statuunt, quibus si contradictum fuerit, agant iure.³⁾

A számozást, mint az eredetiben elő nem fordulót, zárjel közé teszi Fraknói. A Jánoki név leírásában eltér az előbbi példányoktól abban, hogy az *a* betű fölé ékezetet helyez, az *y* betűről pedig elhagyja a két pontot.

4. Az 1569. évi 58. t.-cikkk a Corpus iuris Hungarici szövegezése szerint a következő :

Articulus 58.

Bona quondam Stephani Jánoki restitui posse : quoad apprehensionem eorum, contradictio iure evertatur.

De Bonis quondam Stephani Jánoki, per Camera(m) Scepusiensem occupatis decretum est ; ut illis, a quibus occupata sunt, per Camera(m) Scepusiensem restituantur :

¹⁾ Lásd a Magyar Nemzeti Múzeumban : Cod. Saec. XVI. Fol. Lat. 517. Ao. LXIX. pag. 359/382. A Codex czime : *Articuli Dietales*, 1514—1593.

²⁾ Hogy az 1569 : 58. t.-cikkk szentesítését tollhibából teszi 1570-re, kiderül abból is, hogy a szentesítési záradékban Miksa uralkodásának hetedik évét említi. Különben minden rövidítés nélküli helyes szövege a törvénynek.

³⁾ Országgyűlési emlékek. V. kötet. 192. és 276. l.

§ 1. Et Donatarii, more consueto se statuunt, quibus si contradictum fuerit, agant iure.

Ezt a szöveget »Articulus 58«-nak nevezik. Ellátták címfelirattal (rubrum). Az utolsó mondat külön szakasz és pedig: 1. §.

A magyar törvénytárnak a Corpus iuris Hungarici címet Szentiványi Márton nagyszombati egyetemi tanár adta 1696. évi kiadásában. A Corpus iuris Hungarici nyomtatott kiadásában Szegedi János (1699—1760) nagyszombati egyetemi tanár, jogi író s Jézus-társasági házfőnök, a római Corpus iuris példájára, melyet a glossatorok osztottak paragraphusokra, a mi törvény-czikkeinket is §§-okra osztotta. 1802 óta szokás nálunk, hogy a törvényt már a szövegezéskor hivatalból felosztják paragraphusokra. Az 1569:58. t.-cikk Szegeditől kapta azt a beosztást, hogy az, a mi a »restituantur« szó után következik: 1 § legyen.

Valamint a Corpus iuris civilisben, úgy a mi törvénytárunkban is, a szövegnek az 1. §-t megelőző eleje: *principium*.

Az egyes törvénycikkeknek címfelirattal (rubrum) való ellátása is a Szegedi keze munkája. Ebben is a római Corpus iuris szolgált neki mintául.

A most tárgyalt 1569:58. t.-cikket Szegedi a következő címfelirattal látta el: *Bona quondam Stephani Jánoki restitui posse. Quoad apprehensionem eorum, contradictio iure evertatur.* A tudós kiadó itt hibázott, midőn »restitui posse« kifejezést használ a törvény parancsoló szava *restituantur* helyett.

A végzeménybe foglalt egyes törvényeket 1554 előtt »Item« szóval választották el egymástól. 1554 óta szokás, hogy a végzeménybe foglalt egyes törvényeket cikkeknek *articuli* hívják. Szegedi hozta gyakorlatba, hogy az »articulus« szót a törvény-cikk fölébe írják és azt is, hogy ellássák folyószámmal.

Ezzel a Corpus iuris Hungarici külső formára nézve közeledett a Corpus iuris civilishez, melyből Szegedi néhány idézetet is ad a jegyzetekben.

VII. AZ 1569: 58. T.-CZIKK VÉGREHAJTÁSA.

Az emlegetett 1569: 58. t.-cikk egyenesen azt rendeli, hogy Jánoki István javait, melyeket a szepesi kamara elfoglalt, a szepesi kamara adja vissza azoknak, a kiktől elfoglalta. És az adományosok magokat a szokott módon iktattassák be, a mi ellen, ha ellenmondanak, a törvény útján kell eljárni.¹⁾

A visszaadást elrendeli a törvény, de azt nem mondja, hogy a jószágot Jánoki Zsigmondnak és Gáspárnak adják vissza. Adományosokról is beszél a törvény, de azokat se nevezi meg, pedig nem volt titok, hogy Zay Ferencz és Draskovith Gáspár kapta Miksától adományul a Jánok, Wayda és Bütös falvakban fekvő Jánoki-javakat, az országgyűlés megnyitása napján, 1569 augusztus 1-én.²⁾

Nagyurak voltak ezek az adományosok. Zay Ferencz 1560-tól 1568-ig kassai főkapitány. János Zsigmond ellen szerencsésen harczolt. A hitújítást ellenezte, ezért Huszár Gált, a reformatio kassai apostolát elfogatta.

¹⁾ »A néhai Jánoki István fekvő javai visszaadhatók, a mi azok birtokba vétele ellen a tiltakozást illeti, ezt a törvény útján hársítsák el.

A néhai Jánoki-léle fekvő jószágokra nézve, a melyeket a szepesi kamara elfoglalt, elhatározták, hogy azokat a szepesi kamara adja vissza azoknak, a kiktől elfoglalta.

1. §. És az adományosok magukat a szokott módon beiktassák, a mi ellen, ha ellentmondás történik, a törvény útján járjanak el.

Igy szól a Márkus Dezső kiadásában megjelent bilnguis Corpus iuris Hungarici. A XVI-ik század törvényeit Óvári Kelemen és Kolozsvári Sándor fordították. Hibás a *bona* szó alatt csak »fekvő javait« érteni, hiszen a kamara a felszereléseket is elfoglalta. A visszaadási kötelezettség alól ezek sincsenek kivéve. »Beiktassák« helyett »beiktattassák« értendő.

²⁾ Országos Levéltár. N. R. A. fasc. 1763. No 13. Egykorú másolat. Totales portiones possessionarias in possessionibus Janok, Wayda et Bytes — quae alias nobilis quondam Stephani Janoky praefuisse, sed per mortem et defectum seminis eiusdem ad sacram primum regni nostri Hungariae Coronam, consequenterque collationem nostram regiam — — rite et legitime devolutae esse perhibentur — — Francisco Zay de Chemer et Gaspari Draskovith — — dedimus, donavimus, contulimus stb. Viennae prima die augusti. anno 1569.

Draskovith Gáspár királyi kapitány. Perényi Mihály özvegyét kövendí Székely Katalint vette nőül, ki néhai első férje Perényi Mihály birtokainak haszonélvezetéről nem akart lemondani, bármint sürgette is ezt Forgách Imre, a ki Perényi Erzsébetet, Perényi Mihály és Székely Katalin leányát, birta feleségül.¹⁾ Mindkét adományos kedvelte Abaujvármegyét s itt nyert adományokkal igyekezett gyarapítani uradalmát.

Jánoki István hagyatéka, bármily jogellenesen is, de *tényleg* csakugyan a «király kezére» jutott. Ez elegendő volt ahhoz, hogy «az eladományozás a király kezéből» történjék (bona de manibus suis regis collata essent). Csakhogy a Jánoki-örökösök joga a kamara ellen *elvíleg* épségben maradt. Az adományozás azt nem szüntette meg, hiszen a király mindig csak azzal a joggal adományozza a jószágot, a mely jog a kérdéses jószágra a szent koronát megilleti. Az adományozás az alatt a feltétel alatt történik, hogy a háramlás oka (itt a magszakadás) úgy áll, a mint az adománylevélben olvasható. Ha tehát nem úgy áll, akkor az adományozás semmis, mert előfeltétele hiányzik.²⁾

Azonban még az ilyen alaptalan adományozás is baj volt arra nézve, a kinek a vagyonát eladományozta a király, mert az adománylevélnek annyi ereje még ez esetben is volt, hogy az adományos a beiktatást (statutio) kérte, és habár ellenmondás esetén a jószágot birtokba nem vehette is, de az ellenmondás okát perrel követelhetette (quibus si contradictum fuerit agant iure), a mely perben az ellenmondás okának alaptalanságát a végtelenig lehetett vitatni. És a régi példabeszéd szerint dubius litis eventus. Néha részben nyert is a perlekedő adományos, ha más-ként nem, hát peregyezséggel.

Igy történt Zayék esetében is.

Miután a kamarának a Jánoki-javak eladományozásáról biztos tudomása volt, megpróbálta, hogy a visszaadást kiterő és elodázó véleményekkel levegye az országgyűlés napirendjéről és beláthatatlan tartamú gyökeres per útjára kívánta terelni, mit

¹⁾ Bártfai Szabó László. A Forgách-család 1910. 314. és 340. lap.

²⁾ Ezt, hasonló fufangosságok alkalmából, Mátyás király régen megmondta. Decret. Math. 1486. art. 23. huisece modi litterae donationales nullius vigoris et firmitatis sint et habeantur.

azonban az országgyűlés nem engedett, sőt a visszaadást megparancsoló törvényt hozott.

A kamara ezután is folytatja a huzavonát. Miksa már 1569 október 21-én kérdést intézett a kamarához, hogy mit akar csinálni a Jánoki-féle javakkal? ¹⁾ A Jánoki-örökösök megdöbbenve hallják, hogy mikor már az országgyűlés a javak visszaadását elrendelte, a király környezetéből azt kérdezik, hogy »mit akar csinálni a javakkal a kamara«. Úgy látszik, hogy erre azonnal a királyhoz folyamodott a két Jánoki, Miksa király pedig tüstént ismételte a visszaadási parancsot, úgy hogy a törvény szentesítését követő napon, vagyis 1569 október 27-én, kiadta a szepesi kamarának szóló királyi rendeletet, hogy a kérdéses javakat át kell adni Jánokiéknek.²⁾

Elvíleg és papiroson most végtére nyert ügye van a Jánoki-örökösöknek. De az elvíleg kedvező törvény és ezen alapuló királyi rendelet még sokáig marad írott malaszt. Az interdictum recuperandae possessionis nehezen halad.

A javak visszaadása még 1570 martiusban meg nem történt, sőt új bonyodalom áll elő, ugyanis most már Baxai János és érdektársai is folyamodnak a Jánoki-féle javak kiadásáért. Baxai János Jánoki Erzsébetet birta feleségül. Kik lehetnek »érdektársai?« Egyik érdektársa lehetett Baxai Jánosnének Jánoki Erzsébetnek a húga, Jánoki II Anna, másik pedig ennek férje Bázczai Szaniszló. Jánoki Erzsébet és II Anna kis unokatestvérei voltak Jánoki I Zsigmondnak és I Gáspárnak.

Növeli a bonyodalmat, hogy most már nemcsak a különféle Jánokiak, t. i. a fiág és a nőág, hanem az adományosok Zay és Draskovith is követelik a kérdéses javakat. A zavart és a követelők számának bizonytalanságát előmozdítja az, hogy maga a törvény nem nevezi meg, pedig megnevezhette volna, a visszakövetelésre jogosultakat.

¹⁾ A cs. és kir. közös pénzügyministerium levéltárában. Hofkammer Archiv. Index. 1569. Vol. 285. pag. 421. R. 1569. okt. 21. An die Kammer in Zips, was sy der Janochischen Gueter halben weiter handeln wollen?

²⁾ Ugyanott, pag. 428. Cammer in Zips soll den Janokischen Erben ire Gueter einantworten.

Baxaiék kérvényét véleményezés végett kiadták Liszti János veszprémi püspöknek.¹⁾

A szepesi kamara a Baxaiék kérvényét azért adatta ki a veszprémi püspöknek Liszti Jánosnak, mert ő mint cancellár részt vett az 1569. évi országgyűlésen, úgyszintén a szövegező bizottságban, a szentesített törvényt pedig ellenjegyezte.²⁾

Zay Ferencz adományos ügye is lassan haladt. Eleinte nem tudta felmutatni az adománylevelet. Miksa királynak Bécsben 1571 szeptember 5-én kelt leirata említi, hogy akkor hiába keresték. De később a magyar udvari Cancelláriában megtalálták az adománylevelet, s a király elrendelte, hogy azt közöljék a magyar kamarával.³⁾

Már két év mult el az 1569: 58. t.-czikk szentesítése óta s a Jánoki-javak tényleg még mindig a szepesi kamara birtokában vannak. Ezt a törvényteleniséget végre Miksa is megsokalta s 1571 december 5-én újra, most már ötödször rendelte el a minden halogatás nélküli visszaadást és pedig Jánoki István örökösének kezeihez. De az örökösöket most se nevezi nevükön, hanem a

¹⁾ A cs. és kir. közös pénzügyministerium levéltárában a Hofkammer Archiv. Index. 1570. vol. 287. E. 80-ik lap. 1570. März. Cammer in Zips schreiben auf Joannis Baxay und seiner mitconsorten begern, wegen restitutionierung weil. Stephani Janoky verlassnen güeter.

Ist dem bischofen von Wesprim umb bericht zuegestellt worden.

Ir jüngtes schreiben ist ime auch zuegestellt worden.

²⁾ Liszti János 18 éves korában (1554) udvari cancellariai titkár, majd vicecancellár, 25 éves korában (1561) már veszprémi püspök és cancellár. 1568. évi állami okiratokon a magyar egyházi főurak közt előfordul az ő mint veszprémi püspök neve. Mint püspök és cancellár vesz részt az 1569. évi országgyűlésen, 1572. évben Rudolf király a győri püspökségre helyezte át s ott halt meg 1578. febr. 22. Lásd a Veszprémi püspökség római oklevéltára. Dr. Lukesics József. Bpest, 1907. Prolegomena. XLIII. lap. Ugyancsak Lukesics Józseftől Series episc. Vesprimiensium. Bpest, 1907. külön lenyomat.

³⁾ Cs. és kir. közöspénzügyministeri levéltár. Hofkammer Archiv. Hung. 1571. szept. 5. No 14360. fogalmazvány félvén: Maximilianus. Meminimus vos superioribus mensibus rescripsisse collationem quondam bonorum Janoki Francisco Zay esse factam. Licet autem tum temporis nullum editarum literarum exemplum in aulae registraturis inveniri poterat, tamen cum de ea in cancellaria nostra Hungarica diligentius quereretur, donatio est inventa ut adiectum exemplum (nincs meg!) vos docebit. Id quod et caetera. Viennae. 5. sept. a. MDLXXI. Camerae Hungaricae.

szokott határozatlan formában csak annyit mond »Jánoki István örökösének« kezeihez.¹⁾ Azt parancsolja továbbá a királyi rendelet, hogy az adományosok, t. i. Zay és Draskovith, a kiknek beiktatását Jánokiék szabályszerűen ellenezték, birtokon kívül pereljenek s az ellenmondás okának adására (ad dandam rationem contradictionis) hívják perbe Jánokiékat.²⁾

Egész naivan kérdi a királyi rendelet, hogy a szóban levő Jánoki-féle javakat eddig ki birtokolta? mintha Bécsben nem tudták volna ő Felségének megmondani, hogy Jánoki István birtokolta s ennek halálával fiaitól a szepesi kamara foglalta el s az birtokolta. Egyúttal az eddigi jövedelmekről is tudakozódik Miksa s a jövedelmek elszámolásáról felvilágosítást kíván.³⁾

Úgy látszik, hogy a szepesi kamara 1572 év elején végre mégis valamit azt visszaadott a Jánoki-hagyatékából. A két örökös, t. i. I Zsigmond és I Gáspár, közt egység jött létre úgy,

¹⁾ Cs. és kir. közös pénzügyministeri Levéltár. Hofkammer Archiv. Hung. ex 1571. dec. 5. No 14360. Fogalmazvány félvén. Következőleg szól: Maximilianus. Intelleximus ex literis vestris 20. octobris ad nos datis causas, ob quas hactenus restitutio bonorum Janokianorum facta non sit. Etsi autem vobis antea mandaverimus, ut restitutionem bonorum in praesentia donatariorum faceretis, tamen cum articulus extet, ut illa bona per vos restituantur iis, de quorum manibus occupata fuere, mandamus vobis benigne ut praedieta bona sine ulteriori mora Stephani Jánoki haeredibus restituatis.

²⁾ Az adományost a jószágba a királyi ember (homo regius) és a hiteles hely kiküldötte a helyszínen ünnepélyesen vezette be s nyilván kihirdette, hogy az adományos a jószágot mint királyi adományt örökül bírja. Bevezetésekor és utána 15 napig ellentmondások történhetnek. Eltelvén a 15 nap, az eljáró küldöttség a hiteles helyre visszatér s ott írásban nyújtja be jelentését. A helyszínen annak idején tett ellentmondás a jogok fentartására s a birtoklás védelmére szolgált. Az ellentmondó az ellentmondás okát, alapját előadni tartozik. Frank. A közigazság törvénye Magyarhonban. Buda, 1845. I. Rész. 248—354. lap.

³⁾ Cs. és kir. közös pénzügyministeri Levéltár. Hofkammer Archiv. Hung. ex 1571. No 14360. következőleg folytatja:

Et quod ii, quibus illa per nos donata sunt, pro illo jure agant, mandamus vobis benigne, ut praedieta bona sine ulteriori mora Stephani Janoki haeredibus sive donatarii praesentes sint sive non, restituatis, ac Nos nihilosecius certiores reddi curetis, quis bona illa hactenus possederit, qui proventus fuerint et quomodo in rationes sint relati. Executuri stb. Viennae, die V. Decembris anno MDLXXI. Camerae Seepusiciensi.

hogy I Gáspár a rá eső részt I Zsigmondnak engedte át, de ezt a részt Baxai János elfoglalta még a szepesi kamara kezéből s úgy daczolt I Zsigmonddal, hogy ez kénytelen volt a királyhoz folyamodni s ott sürgetni a Gáspár részének visszaadását.¹⁾

Az adományosok se maradtak tétlenek. Zayék az adomány alapján megindították az ellenmondás okának adása iránti pert az ellenmondó Jánokiék ellen. De mivel »jobb a sovány kiegyezés mint a zsiros perlekedés«, Jánoki Zsigmond peregyezségileg egy részt átengedett Zaynak, mely részbirtokot Zay Ferencz maradéka Jánokon még a XVIII-ik században is birták,²⁾ sőt a Zay-család némely tagja, névszerint Zay Katalin, a jánoki birtokot 1729 évben zálogszerzéssel gyarapította és utódaira hagyta,³⁾ kik 1742 évben megtették a törvényes lépéseket a fiscus igényei ellen,⁴⁾ nehogy ez elfoglalja a báró Zay Katalin után báró Zay Zsuzsannára, báró Vécsei Sándornéra szállt javakat, melyekre báró Vécsei Ferencz, báró Vécsei Johanna Török Andrásné, Szerdahelyi Imre és Szerdahelyi Lőrincz mint báró Zay Katalin örökösei tartanak igényt.

Nemcsak Zayék, hanem Baxaiék is kaptak részt a Jánoki István hagyatékából peregyezés útján. De még azt a maradékot is, a mit I Zsigmond a maga nevében, továbbá mint I Gáspár engedményese, tényleg visszakapott a kamarától, veszély fenyegette. A két testvér hűtlenségbe esett.

1) A cs. és kir. közös pénzügyminister Levéltárában. Hofkammer Archiv. Index. 1572. vol. 302. R. 174. lap. Bittschrift des Sigmund Janoky um beistand die von seinem bruder an ihn gediehene güter von Johann Baxai zurüek zu erhalten. 1572. márcz. 24.

2) Országos Levéltár. N. R. A. fasc. 1424. N° 60. A báró Zay Katalin után maradt Jánoki-birtokrészhez tartozó ingatlanok leírása. 1742. martius 12. Eredeti.

3) Országos Levéltár. N. R. A. fasc. 1424. N° 60. dec. 17. ex 1729. Hiteles másolat. E szerint Péchujfalusi Péchi Jánosné sz. Usz Juliánna abaujvármegyei Jánokon levő birtokrészeit, a szokásos feltételek mellett Zay Katalinnak zálogba adja. Usz György Jánoki Zsuzsannát bírta nőül. Így Usz-kézre is került egy rész a Jánoki vagyonból.

4) Országos Levéltár N. R. A. fasc. 1424. N. 42. ex 1742. Báró Vécsey Ferencz és b. Vécsey Johanna Török Andrásné, Szerdahelyi Imre és Lőrincz mint néhai Báró Zay Katalin törvényes örökösei a fiscus ellenében jogot formálnak a néhai Zay Katalin asszony után néhai báró Vécsey Sándorné szül. Csömöri Zay Zsuzsanna asszonyra szállt javak lefoglalása ellen.

A vérengző hűtelének jószágát I Gáspárnak két unokája kérte fel. Az egyik: II Gáspárnak fia a hős III Gáspár, a kinek neje Szentiványi Julia, a másik felkérő Péternek fia Mihály, a kinek neje Bernáth Borbála. Legalább ne kerüljön a vagyon idegen kézre. Az adományt a felkérőknek megadta II. Mátyás és a beiktatást 1610-ben megpróbálták. De a hűtelnek ellentmondtak, azután a hűtlenség vádjá alól kiszabadultak.

A sok panasz, kérvény, országgyűlési sérelem, határozat, felirat, leirat, sürgetés, törvényszövegezés, szentesítés, visszaadást rendelő, többször ismételt királyi parancs, mind keveset használt, mert nem volt intézményileg biztosítva a törvény végrehajtása. Százával van a mi törvénytárunkban olyan törvény, melyet végre nem hajtottak.¹⁾

Pedig már az Anjouk óta védekeztek őseink a »princeps legibus solutus« elv ellen, bárha nem tudták is annak a veszélyes elvnek első keletkezését.

VIII. A TÖRVÉNY MEGTARTÁSÁT IGÉRI A MAGYAR KIRÁLY.

A római remek jog szerint a törvény kötelezi a természeti és a jogi személyt, az államot (fiscus) és az uralkodót. Senki se áll a törvény felett. A felmentés (dispensatio), kegyelmezés, korkezdvezmény, diadalmenet megengedése Rómában a Tanács hatáskörébe tartozott.

Igaz, hogy a Tanács Augustust egyes törvények, pl. az ajánlékozást korlátozó lex Cincia, alól felmenté,²⁾ s Augustus utódai trónfoglalásakor a Tanács kijelölte, hogy az uralkodót kivételesen melyik törvény alól menti fel, de a kivétel megerősíti a szabályt, hogy a törvény az uralkodót is kötelezi.³⁾

1) pl. 1542: 10. t.-czikk a Werbőczy István fiának Imrének javára szól. Még annyit se eredményezett, mint Jánokiéknak az 1569: 58. t.-czikk.

2) A lex Cincia de donis et muneribus korlátozta az ajándékozást. Ez alól a törvény alól azért kívánta a felmentést Augustus, hogy a Cleopatra mesés kincseit akadálytalanul szétozthassa a polgárok és a legionáriusok közt.

3) Vécsey Tamás. A római jog institúciói. Bpest. 1907. 147. lap.

Méltó az uralkodó felségéhez, mond Traianus, hogy őt is kötelezik a törvények, mert ezeknek tekintélyétől függ a fejedelmé is, és valóban üdvösebb a törvény *alatt* mint a törvény *felett* állani. A magánjogok szerzése és elvesztése nem lehet más a fejedelemtől mint az alattvalóknál, nihil amplius bonis licere principibus nisi quod liceat privatis.¹⁾ A büntetőjog ellenére se szabad az uralkodónak cselekedni, bár a büntetőbírótság alá nem tartozik, míg a souverainitást képviseli. Az ellenkező tan a forradalomé.

A nyugatrómai felfogással egészen ellenkezik a keletrómai álláspont.

Justinianus a 105-ik Novellában az autokrata elbizakodottságával mondja, hogy »az Isten a császárnak mindent alárendelt, még a törvényeket is.«²⁾

Ezt az absolutistikus kijelentést az ismert udvari jogász Tribonianus alapozta meg, a Digesták szerkesztésekor, Ulpianus egyik mondatának megcsonkításával.

Domitius Ulpianus, a Severusok korának híres jogtudósa, magyarázatot írt a Julia és Papia törvényekhez, melyek a többek közt az unokatestvérek egybekelését, a vérrokonság okából, tilalmazzák. Tárgyalás közben megjegyzi Ulpianus, hogy Caius Caesart, gúnynéven Caligulát, az unokatestvérek egybekelését tiltó törvények alól a Tanács felmenté: »princeps *his* legibus solutus est«. A Digesták készítésekor Tribonianus a *his* szót kihagyta s a megcsonkított mondatot *princeps legibus solutus est*, a Digesták első könyv harmadik cím harminczegyedik töredékében, mint Ulpianus kijelentését közli s ezzel a császár absolut hatalmát régi törvényre alapítá, a csonkítás elhallgatásával.³⁾ Alig volt hamisítás, mely ennél végzetesebb lett volna.

Az uralkodói absolutismusnak kedvező jogtétel tetszett a római-német birodalom császárainak s azt dogmaként hirdették s a világgal elhitették mindenütt, a hová a császárnak joga, a *ius caesareum* vagyis a Corpus iuris civilis, elterjedt. A korlátlan

¹⁾ Novellae Anthemii. Tit. 3. de bonis vacantibus.

²⁾ Nov. 105. c. 2. §. 4. ab omnibus vero quae a nobis dicta sunt imperator eximatur, cui ipsas etiam leges deus subiecit, et quem tamquam vivam legem hominibus misit. Vécsey Tamás. Instit. 1907. 147. l. jegyzet.

³⁾ Vécsey Tamás. Római jog. Bpest, 1907. 147. lap.

hatalom barátai az idézett tételt a pápa előnyére is igénybe vették. Ezt a politikai dogmát annyira kétségbevonhatatlanná tette a többszázados gyakorlat, hogy azt Werbőczy is elismerte, szerinte se kötelezik a törvények a pápát és a császárt.¹⁾

Őseink jól ismerték a császári absolutismus törekvését, mely az alkotmányos szabadságot veszélyeztette. Róbert Károly császári cím nélkül is erőskező, szervező, hatalmas monarcha. Alatta érlelődött a magyar államférfiak terve, hogy a királyi hatalom a közszabadsággal harmoniában működjék s erre intézményi biztosítékot kerestek. Lassan ment a dolog, csak Nagy Lajos alatt mutatkozik az első siker, midőn Nagy Lajossal, az aranybulla, mintegy magyar magna charta libertatis, átíratásakor megígértetik annak megtartását, és hogy azt se ő, se utódai meg nem változtathatják.²⁾

Az aranybullát a Nagy Lajos átíratában (ósiség) megerősíti s kötelezőnek vallja Mária királynő.³⁾

Az Anjouk alatt már Európaszerte elterjedt a Corpus iuris civilisnek egy másik híressé vált tétele, a törvény örök érvényéről (clausula perpetuitatis).⁴⁾

A XIV. és XV. században, Nagy Lajostól a Jagellókig, a magyar törvényhozás is örökérvényűeknek hirdeti a fontosabb törvényeket. Érdemileg az örökérvényűséggel, alakilag a nagy privilegiumi formával vélték biztosíthatni azt, hogy a törvény az uralkodót is kötelezi.

Ezzel a czélzattal fogadták el Nagy Lajos decretumának ezt a záradékát: »robur obtineat perpetuae firmitatis«. Ezért Zsigmond első végzése örök érvényt, firmitatem perpetuam, kö-

¹⁾ Werbőczy. Hkv. Előbeszéd. 16. cím. 5. §. — Papa et imperator — non adstringitur legibus.

²⁾ Conclusio decreti Ludovici. § 1. — robur obtinuit perpetuae firmitatis, nec ullo unquam tempore per Nos vel nostros successores — valeat in irritum revocari. A korábbi birtokrendszer itt váltja fel az ósiséget.

³⁾ Confirmatio decretorum Andreae II et Ludovici I regum, per Mariam reginam, §. 4. — acceptare, approbare, ratificare — dignemur confirmare.

⁴⁾ Constit. Tanta. § 15. — leges nostras in omne aevum valituras. Más alkalommal is követeli Justinianus az örök érvényt, t. i. a Codex új kiadását rendelő Cordi nobis kezdetű Constitutionnak 6. §-ában: nostri labores — per omne tempus obtineant.

vetel.¹⁾ Harmadik decretumának záradékában a törvény megtartását minden egyházi és világi hatóságnak mindenkorra meg-hagyja.²⁾ A negyedik decretumában is említi az örökérvényűséget *vim perpetuae firmitatis, roburque perennale*. Ugyanezt hirdeti a hatodik decretumában is: *infrascriptas constitutiones, statuta et leges in perpetuum duraturas inviolabiliter observandas decrevimus*.

Mídon ezt az örökérvényűséget Justinianustól átvették, nem jutott eszökbe, hogy minden kornak törvényhozó hatalma *souverain* és így a törvényhozót csak önmaga kötheti meg, nem pedig az elődök. De hát azt hitték, hogy ha áll az örökérvényűség, akkor a fejedelem se változtathatja meg s hatályon kívül nem helyezheti a törvényt, bár Justinianus példájából láthatták volna, hogy ez maga mily sokat változtatott az örökérvényűnek hirdetett törvényein.

Albert királynak nagy nehezen megengedték ugyan őseink, hogy elfogadhassa és viselhesse a császári koronát, de nehogy a *princeps legibus solutus* elvet nálunk is alkalmazhassa, megígértették vele, hogy a törvényt, melyet szentesít, magára nézve kötelezőnek ismeri.³⁾

V-ik László is igéri a törvény kötelező erejének tiszteletben tartását.⁴⁾

Mátyás király a törvény szentesítési záradékában fejezi ki a törvény kötelező erejének elismerését.⁵⁾ *Nos omnia in eisdem (articulis) contenta — observaturos obligamus.*⁶⁾

¹⁾ Decret. I. Sigismundi, art. 21. § 6 — *in quorum firmitatem perpetuam praesentes literas privilegiales pendentis sigilli munimine iussimus roborari.*

²⁾ Decret. III. Sigismundi, art. 16. § 2. *decretum salvum semper habeatur — — praecipimus decreti regalis observationem.*

³⁾ Alberti regis Decretum. Praefatio: — *promissimus imo promittimus, bona fide, quod articulos infrascriptos tenere et implere volumus et debemus.*

⁴⁾ Ladisl. Posth. regis Decretum I a. 1453. — — — *praesentarunt articulos infrascriptos desiderantes et supplicantes, ut eos — Nos observaturos promittere dignaremur.*

⁵⁾ Mathiae regis confirmatio decretorum — *regum Hungariae. 1464. — confirmare, confirmataque observare dignaremur.*

⁶⁾ Még világosabb a Mátyás második decretumának conclusioja, hol is az 1 §-a világosan szól a törvénymegtartási köteleességről. *Nos — observaturos obligamus.*

Határozottan igéri az 1490. évi törvény megtartását II-ik Ulászló a megerősítési záradékban.¹⁾ Az 1492. évi Decretum maius is tanúsítja, hogy a bevezetésben a Karok és Rendek kéri, a befejezésben pedig a király igéri a törvény megtartását.²⁾

Werbőczy tehát a magyar közjog sarktételeként hirdeti, hogy a törvény nálunk a királyt is kötelezi, mert azok megtartására a koronázáskor megesküszik (*ex iurata promissione*),³⁾ a később alkotott törvények megtartását pedig minden végzeményben külön megígéri, a szentesítéskor.

Első Ferdinánd utal arra, hogy koronázatásakor megesküdött az ország törvényeinek és szokásainak megtartására, de ismételten is igéri, hogy kegyes és igazságos királyhoz illően megtartja az ország törvényeit, szokásait s kiváltságait.⁴⁾

A törvény megtartását biztosító ígélet stílusa egészen kialakult Miksa alatt.⁵⁾ Már az 1569. évi törvények szentesítéskor

¹⁾ Ulászló az 1490. évi *confirmatioban* — *praesertim articulos et omnia in eis contenta — laudamus acceptamus approbamus et ratificamus promittimusque — quod eisdem articulos in omnibus punctis semper inviolabiliter observabimus et per omnes alios Nobis subiectos, simili modo faciemus observari.*

²⁾ Igéri a király — *praescriptos articulos considerantes iustos honestos esse — approbavimus, ratosque et gratos ac acceptos habentes confirmavimus. Imo laudamus approbamus ratificamus et confirmamus promittentes — observare et facere observari.*

³⁾ Hkv. 2 r. 5. czím. *Ulterius si quaeretur, quos ligent constitutiones et decreta? Sciendum quod primo ligent ipsum principem (ex iurata promissione). Secus est de summo pontifice et Romanorum imperatore, de quibus nulla in hac parte notatur mentio.*

⁴⁾ 1537: 29. t.-cz. 3. §. *eas omnes libertates, consuetudines et privilegia publica — ut pium et iustum deest principem, inviolabiliter observabit.*

Az 1543. évi *articulorum confirmatio* már a mai napig is szokásban levő megerősítésnek *megkezdése* — *articulos omnes et singulos clementi animo acceptamus atque adeo ratos et gratos habemus, nostraque regia auctoritate, consensu et voluntate in omnibus punctis — approbamus et confirmamus.*

⁵⁾ Az 1569. évi *végzemény bevezető szavaiban* azt mondja Miksa, hogy a Karok és Rendek kérték, ut *universos et singulos articulos clementer acceptare, approbare, confirmare, atque tam per Nos ipsos observare, quam per alios omnes observari facere dignaremur.*

A *conclusioban* pedig ez áll: *Nos itaque — praedictos universos et sin-*

világosan mondja, hogy a törvényt mind maga megtartja, mind más híveivel megtartatja.

Ez azt is jelenti, hogy a megtartatásról gondoskodik, a törvény végrehajtását fejedelmi kötelességének tekinti.

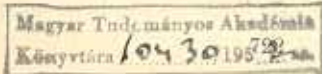
Csak az volt a baj, hogy a törvény végrehajtásának előadásáért vagy végleges elmaradásaért a királyt nem lehet, mást pedig nem szoktak felelősségre vonni és így a törvény gyakran holt betű, frott malaszt, kellő fogantatás nélkül maradt.

A régi hiányos állapotnak véget vetett a független felelős magyar ministerium, az 1848:3. t.-cikk alapján, melynek 32. §. c) pontja szerint »a ministerek feleletre vonatnak a törvények végrehajtásában elkövetett mulasztásokért«.

És hogy az egyéni felelősség érvényesülhessen az 1867: IX. és XVIII. t.-cz. megkezdte azt az új alkotmányos gyakorlatot, hogy a törvényhozó minden törvénycikk végére egy-egy zárószakaszt illeszt, mely egyenesen és világosan megmondja, hogy a kérdéses törvény végrehajtásával melyik minister bízatik meg, mely megbízatás alapján a megnevezett minister törvényesen kötelező végrehajtási rendeletet bocsát ki. E zárószakasznak jogi jelentőségét senkise méltányolhatja jobban mint az, a ki az 1569: 58. s más ilyen, kellően végre nem hajtott törvény történetével foglalkozott.

gulos articulos — ratos gratos habentes — tam Nos ipsi inviolabiliter observabimus, quam per alios fideles subditos nostros — observari faciemus.

¹⁾ Az 1867: IX. t.-cikk II. §-a így szól: *a honvédelmi ministerium felhatalmazatik megtenni mindazon intézkedéseket, melyek a törvény jogánba vételére szükségesek.* A mai nap is szokásos zárószakasz először az 1867: XVIII. t.-cikk 5. §-ában használtatott, t. i.: *a törvény végrehajtásával a pénzügyminister bízatik meg.* A bíróságok a kihirdetett törvényt eme zárószakasz elmaradása, vagy a ministeri végrehajtási rendelet hiányában is kötelesek alkalmazni, ellenben a közigazgatási hivatalok tartoznak a ministeri rendeletet bevárni.

VII. Az eperjesi tanácskozomány 1647/48-ban. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — VIII. Rosztiszlav galíciai herceg IV. Béla magyar királynak veje. *Wenzel Gusztávól.* 20 fill. — IX. A Székelyek származásáról és intézményeiről. *Orbán Balázstól.* 40 fill. — X. Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. *Hajnik Imrétől.* 1 kor. 20 fill. — XI. 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 1 kor. 20 fill. — XII. Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseiből. *Óvady Lipóttól.* 1 kor.

Tizennegyedik kötet. I. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferenczről.* 40 fill. — II. *Duka Tivadár* Körösi Csoma Sándorról. *Jakab Elektől.* 80 fill. — III. A magyar jobbhágyókéesség száma a mohácsi vesz. után. *Acsády Ignácztól.* 60 fill. — IV. *Carvajal János* bíbornok magyarországi követségei 1448—1481-ben. *Fraňkó Vilmostól.* 1 kor. — V. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferenczről.* 80 fill. — VI. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatairól. *Téglás Gáboról.* 80 fill. — VII. A cséhak történetéről Magyarországon. *Szádeczky Lajostól.* 2 kor. 80 fill. — VIII. A pécsi egyházmegye alapítása és első határai. *Ortway Tivadartól.* 1 kor. 80 fill. — IX. A magyar nemesség és birtokviszonyai a Mohácsi vesz. után. *Acsády Ignácztól.* 1 kor. 60 fill. — X. A magyar pogány iriletek. *Pulszky Ferenczről.* 40 fill.

Tizenötödik kötet. I. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatairól. *Téglás Gáboról.* 1 kor. 80 fill. — II. Óldhok költöztetése Délmagyarországon a múlt században. *Szentkláray Jenőtol.* 40 fill. — III. A szepesi jog. *Deukó Kálmántól.* 80 fill. — IV. A királyi bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a végveszélyes korszakokban. *Hajnik Imrétől.* 40 fill. — V. Kálmán király oklevelei. *Fejérfutaky Lászlótol.* 1 kor. 80 fill. — VI. Bihar vármegye óldhiai s a váltásunia. *Bunyitay Vinczétől.* 1 kor. 50 fill. — VII. Szerémi György cete és emlékirata. *Szádeczky Lajostól.* 1 kor. 50 fill. — VIII. Szerémi emlékirata kiadásának hiányai. *Szádeczky Lajostól.* 90 fill. — IX. Nagy Lajos magyar király viszonya Giannino di Guccio francia trónkövetelőhöz. *Pör Antaltól.* 40 fill. — X. A Pász nemzetség örökösödési pere 1425—1453. *Nagy Imrétől.* 80 fill. — XI. Péro lázadása. *Márki Sándortól.* 1 kor. 80 fill. — XII. Körös megye a XV. században. *Csánki Dezsőtől.* Ára 4 kor.

Tizenhatodik kötet. I. A magyar Anjouk eredete. *Óvady Lipóttól.* 50 fill. — II. A megye és a várispánság. *Balassy Ferenczről.* 60 fill. — III. Régi magyar birtokviszonyok. *Acsády Ignácztól.* 1 kor. 20 fill. — IV. Oklevelek II. István király korából. *Fejérfutaky Lászlótol.* 1 kor. 60 fill. — V. *Taine Hippolyt* Adolf mint történetíró. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — VI. Újabb tanulmányok a rézkorról. *Hampel Józseftől.* 1 kor. 20 fill. — VII. *Ugocea* vármegye keletkezése. *Komáromy Androstól.* 90 fill. — VIII. A jobbhágyó-adózás 1577—97-ben. *Acsády Ignácztól.* 2 kor. 40 fill. — IX. Lengyelországi adalékok hazánk s főleg Erdély XVI—XVIII. századi történetéhez. *Verecs Endrétől.* 90 fill. — X. Történeti egyesések és tévedések. *Mátyás Flóriántól.* 60 fill. — XI. A ciszterciek középkori iskolázása Párisban. *Békfi Remigtől.* 1 kor. 80 fill. — XII. A romanizmus Illyricumban. *Réthy Lászlótol.* 50 fill.

Tizenhetedik kötet. I. A pustaszeri monostor kegyurai. Székfoglaló. *Karácsonyi Jánostól.* 1 kor. 50 fill. — II. Pogány szokások őseinknél. *Mátyás Flóriántól.* 60 fill. — III. Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből. Dr. *Hodinka Antaltól.* 2 kor. 40 fill. — IV. Nápolyi László trónkövetelésének külföldi vonatkozásai. Székfoglaló *Schönhef Gyulától.* 60 fill. — V. Az Árpádok és Dalmácia. *Marekai Henrikől.* 2 kor. — VI. A szabad hajúk